

บทที่ ๓

จริยธรรมสำหรับหมอพื้นบ้านในการรักษาโรค

จริยธรรม ในทางพระพุทธศาสนาเป็นปัจจัยที่สำคัญสำหรับผู้ที่เป็นพื้นบ้าน การที่จะเป็นที่ดีได้นั้น นอกจากจะมีความรู้ความสามารถในเรื่องยาสมุนไพร การรักษาโรค การตรวจโรค การวินิจฉัยโรค ได้อย่างถูกต้องแล้ว ยังไม่ถือว่าเป็นหมอพื้นบ้านที่ดีได้ เพราะหมอพื้นบ้านจะต้องมีจริยธรรมที่ดี ประกอบกับความรู้ความชำนาญ จึงเป็นหมอพื้นบ้านโดยครบถ้วน ดังนั้น การประยุกต์หลักจริยธรรม ในการดำเนินชีวิต เพื่อพัฒนาในการรักษาโรคได้อย่างถูกต้อง ดังที่ท่านพุทธทาสกล่าวไว้ว่า “ศาสนา คือ โรงพยาบาลรักษาโรคทางกายและโรคทางใจ”^๑ เพราะฉะนั้นหมอพื้นบ้านจึงได้มีการประยุกต์หลักจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาให้สอดคล้องกับจริยธรรมของหมอพื้นบ้านได้

๓.๑ ความหมายของจริยธรรม

จริยธรรม หมายถึง การปฏิบัติตามคำสอนในศาสนา หรือการประพฤติตามกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง หรือ มีความประพฤติเหมาะสมในวิชาชีพแพทย์แผนไทย

หมอพื้นบ้าน หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ความสามารถในการรักษาโรค ที่ได้ศึกษาเรียนรู้มาจากตำราหรือการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษและเป็นที่ยอมรับนับถือจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี และรักษาโรคด้วยสมุนไพร

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)^๒ ท่านได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า การดำเนินชีวิตและกิจการใดก็ตามให้ถูกต้องดีงาม บังเกิดผลดี เมื่อมีปัญหาอะไรขึ้นมาในวงการอะไรก็ตาม

^๑ พุทธทาสภิกขุ, ศาสนา คือ โรงพยาบาลโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ตถาคตา พับลิเคชัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓.

^๒ พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสาร, ๒๕๔๒), หน้า ๕๐.

แล้วพยายามแก้ปัญหาเหล่านั้นให้สำเร็จและสร้างสรรค์ความเจริญดีงามให้เกิดประโยชน์แก่กุลแก่ชีวิตและสังคม อันนี้เป็นเรื่องของจริยธรรม

ชาคริส อนันทรวัณ^๓ ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมหมอพื้นบ้านโดยทั่วไปไม่ได้เน้นหมอใดหมอหนึ่ง คือกล่าวถึงจริยธรรมของผู้ประกอบวิชาชีพอื่น ๆ ด้วยและกล่าวถึงภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านในการประกอบวิชาชีพในการช่วยเหลือชาวบ้าน ตามภูมิปัญญาของตนเองที่ได้สืบทอดกันมาตามสาขาต่าง ๆ คือหมอยาในสมัยนั้น คนที่จะเป็นหมอพื้นบ้านจะต้องมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพของตน

สวิง บุญเจิม^๔ ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า จริยธรรมเป็นจริยวัตรของผู้ที่จะเป็นแพทย์ที่คตินั้นจะต้องเพียบพร้อมไปด้วย มีบุคลิก เป็นที่ศรัทธาห่วงหาอาทรคนไข้ไม่เห็นแก่อาภิสสินจ้าง ไม่เห็นแก่ตัว หมั่นเยี่ยมไข้อยู่เสมอ มีน้ำใจต่อคนยากไร้ที่มารักษาปรุงยาให้ถูกตามตำรา เก็บรักษายาไว้ในที่สมควร

บุญมี แท่นแก้ว^๕ ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า คือระเบียบหรือกฎเกณฑ์ทางสังคมมาบังคับไว้อันเป็นการพัฒนาทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งทั้งนี้ต้องอาศัยหลักจริยธรรม คุณธรรม ศีลธรรม มาประกอบในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ให้ประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความผาสุกต่อไป

ประภาศรี สีหอำไพ^๖ ได้กล่าวว่า จริยธรรมหมายถึง การประพฤติดี อบรมกิริยาดี และปลูกฝังลักษณะนิสัย ให้อยู่ในคลองธรรมหรือศีลธรรม คุณค่าทางจริยธรรมชี้ให้เห็นความ เจริญงอกงามในการดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะทางจิตใจ

^๓ ชาคริส อนันทรวัณ, จรรยาบรรณหมอพื้นบ้าน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินตริง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๘ - ๔๙.

^๔ สวิง บุญเจิม , ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน ยาสมุนไพรพื้นบ้าน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๓๔), หน้า ๒๑.

^๕ บุญมี แท่นแก้ว, จริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร:โอ.เอส.พรินตริงเฮาส์, ๒๕๓๙), หน้า ๗,

^๖ ประภาศรี สีหอำไพ, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนา และ จริยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๙.

ที่ค้างมา อยู่ในสภาพแวดล้อมที่โน้มนำให้บุคคลมุ่งกระทำความดี ละเว้นความชั่ว มีแนวทางความประพฤติอยู่ในเรื่องของความดี ความถูกต้อง ในการปฏิบัติตนเพื่อให้อยู่ในสังคมได้อย่างสงบเรียบร้อยและเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นมีคุณธรรมและมโนธรรมที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีโดยมีจิตสำนึกที่จะใช้สิทธิและหน้าที่ของตนตามค่านิยมที่พึงประสงค์

ลำดับน ศรีมณี^๓ ได้ให้ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” คือ หลักปฏิบัติตนเพื่อเป็นคนดี เพื่อความสงบสุขของตนเองและสังคม เพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดแห่งชีวิต คือ การเข้าถึงคุณธรรม (บรรลุนิพพาน)

วรธัมม์ (วรศักดิ์ วรธัมโม)^๔ ได้ให้ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” คือ ระเบียบปฏิบัติที่มนุษย์ประพฤติและต้องปฏิบัติ เพื่อการแก้ปัญหาคับไม่เหลือแห่งทุกข์ ในทุกชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา

วสิน อินทสระ^๕ ได้ให้ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” คือ ธรรมที่ควรประพฤติ ในสิ่งที่ดี คือ บุญหรือกุศลกรรม จริยธรรม ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Ethics คล้ายกับคำว่า ธรรมจริยา คือ การประพฤติธรรมหรือประพฤติถูกต้อง

ดังนั้น พุทธจริยธรรม พอสรุปได้ว่า เป็นหลักแห่งความประพฤติที่มีรากฐานมาจากหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า อันเป็นวิถีทางแห่งความเจริญงอกงามของบุคคลตลอดถึงสังคมด้วยการมีจริยธรรมอันดีงาม ฉะนั้น ในกรณีของหมอพื้นบ้านถ้าหากมีหลักพุทธจริยธรรมไว้เป็นแนวทางปฏิบัติ ก็จะทำให้ประสบผลสำเร็จและเกิดประโยชน์แก่บุคคลสังคมในการประกอบอาชีพอีกด้วย

^๓ ลำดับน ศรีมณี, *จริยธรรม และ จริยศาสตร์ตะวันตก*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๕๕ - ๑๐๐.

^๔ วรธัมม์ (วรศักดิ์ วรธัมโม), *พุทธจริยธรรมเพื่อมนุษยชาติ*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา และสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๓.

^๕ วสิน อินทสระ, *พุทธจริยศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒.

๓.๒ ความสำคัญของจริยธรรม

เรื่องของจริยธรรมเป็นเรื่องทางจิตใจการมีกฎระเบียบเพื่อบังคับจิตใจไม่ให้ตกไปในทางที่ชั่ว ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่หมอพื้นบ้าน จะทำตามความพอใจของตนเองไม่ได้ที่เป็นชาวอยู่ทุกวันนี้เพราะหมอพื้นบ้านถือประชาธิปไตยมีอิสรเสรีภาพในการประกอบอาชีพ แต่ก็ต้องมีหลักประกันทางสังคมบังคับว่าด้วยหลักจริยธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งการทำความคิด

หลักจริยธรรมอีกประการหนึ่งมีความสำคัญในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพของหมอพื้นบ้านอาจแบ่งได้ ๖ ประการ^{๑๑} คือ

๑) จริยธรรม ช่วยให้คนเราได้รับความรู้เกี่ยวกับคุณค่าของชีวิต สอนให้เรารู้ว่า คนเราต้องดำรงชีวิตอย่างไร จึงจะเป็นชีวิตอันประเสริฐและมีคุณค่าของความเป็นคน

๒) จริยธรรม มีความสำคัญในหลักการดำรงชีวิตมีข้อปฏิบัติที่ทำให้เราเจริญขึ้น มีความก้าวหน้าในชีวิตในทางที่ดีงามในทางที่ถูกต้อง

๓) เป็นหลักปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักศีลธรรมของศาสนาเป็นการพัฒนาด้านจิตใจของคนให้มีระดับจิตใจที่สูงขึ้นทำหน้าที่อันถูกต้องเหมาะสมกับสภาพของตนเพิ่มพูนบุญกุศลให้แก่ชีวิตของตน

๔) ช่วยให้ชีวิตของเรามีระเบียบในการปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่มีคุณค่าและรากฐานทางคุณธรรมช่วยให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

๕) ช่วยให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุขเช่น การเสียสละไม่เห็นแก่ตัวการวางตนที่เหมาะสมต่อบุคคลในสังคมความมีเมตตาบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม

๖) ช่วยให้เกิดความเที่ยงธรรมถูกต้องเหมาะสมกับสภาพสังคมนั้นๆ และช่วยแก้ปัญหาทางสังคมเช่น การออกกฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดอาชญากรรมจำต้องอาศัยมาตรฐานทางจริยธรรมหรือเกณฑ์ตัดสินความประพฤติว่าถูกต้องอย่างไรควรจะลงโทษหรือให้อภัยโทษ

๓.๓ ประโยชน์ของจริยธรรม

การประพฤติปฏิบัติตามหลักพุทธจริยธรรมย่อมได้รับประโยชน์ต่อตนเองและสังคม เพราะฉะนั้นในกรณีของหมอพื้นบ้านย่อมยังทำให้เกิดประโยชน์ ๓ ประการ^{๑๒} คือ

^{๑๑} วรธัมม (วรศักดิ์ วรธัมโม), พุทธจริยธรรมเพื่อมนุษยชาติ, หน้า ๑๑๓.

๑. **ประโยชน์ต่อตนเอง** การปฏิบัติตนตามหลักจริยธรรมย่อมก่อให้เกิดผลแก่ตนเองผู้ที่ประพฤติปฏิบัติชอบมีจริยธรรมเช่น มีความขยันหมั่นเพียรมีความรับผิดชอบมีความอดทนมีความซื่อสัตย์ มีความกล้าหาญและมีความเสียสละเป็นต้น เมื่อเราปฏิบัติตามแล้วย่อมส่งผลให้เราได้รับความสุขและความเจริญก้าวหน้าในชีวิต

๒. **ประโยชน์ต่อสังคม** การปฏิบัติตนตามหลักจริยธรรม นอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติแล้วยังก่อให้เกิดแก่ส่วนรวมด้วยหรือไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนจริยธรรมทำให้ครอบครัวชุมชนและสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความรักสามัคคีและจริยธรรมเกี่ยวกับความมีระเบียบวินัยความกตัญญูกตเวทิตการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นและการไม่เบียดเบียนกัน ย่อมเป็นหลักสำคัญที่ทำให้ครอบครัวและสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

๓. **ประโยชน์ทางใจ** การปฏิบัติตามหลักจริยธรรมนอกจากจะช่วยให้เราประสบความสำเร็จในชีวิตส่วนตัวหน้าที่การงาน และก่อให้เกิดความสงบสุขแก่สังคมแล้วยังทำให้เรารู้สึกอิ่มเอิบใจเช่น การทำบุญ การแสดงความเมตตา มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความบริสุทธิ์ใจมีความละเอียดต่อความชั่ว มีความยุติธรรมเป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะทำให้เราสุขใจ จิตใจสงบไม่เร่าร้อนแต่คนทำความชั่วแม้ว่าจะได้รับผลประโยชน์ก็เป็นเพียงครู่ยาม แต่จิตใจต้องเร่าร้อนวิตกกังวลดังสำนวนที่ว่า “สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ” แม้จะมีทรัพย์สินเงินทองมากมายแต่จิตใจไม่เป็นอิสระก็หาความสุขมิได้ส่วนผู้ที่ปฏิบัติตามจริยธรรมจนซึมซับลงไป在心กลสันดาน จิตใจจะสงบสว่างและปลอดโปร่งนี่คือประโยชน์สูงสุดของจริยธรรม

๓.๔ จริยธรรมระดับพื้นฐาน

จริยธรรมระดับพื้นฐาน เป็นการปฏิบัติตนของหมอป็นบ้านให้อยู่ในกฎระเบียบที่สังคมได้วางไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงจริยธรรมในระดับเบื้องต้นในทางพระพุทธศาสนา เพื่อที่จะนำไปสู่การปฏิบัติในระดับกลางและระดับสูงขึ้นไปเช่นการสร้างบ้านมีการวางรากฐานการก่อสร้างไว้อย่างแน่นหนาถาวรยอมรับน้ำหนักได้หลายๆ ชั้น ดังนั้นจริยธรรมระดับพื้นฐานจึงเป็นสิ่งสำคัญ ที่จะพัฒนาร่างกาย วาจาและจิตใจให้สมบูรณ์เพื่อเป็นพื้นฐานในการ

^{๑๑}ชาญ นพรัตน์, และ สิทธา มีชอบธรรม, พัฒนาสังคมและชุมชน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย, หน้า ๓๑ – ๓๒.

ปฏิบัติระดับสูงสุดขึ้นไปเพื่อนำมาพัฒนาจริยธรรมของหมอพื้นบ้านการช่วยเหลือเยียวยา รักษาโรคที่เกิดขึ้นทางร่างกาย จิตใจ^{๑๒} และให้บริการช่วยเหลือทางสังคมทุกๆ ด้าน ตามหลักพุทธศาสนาได้กำหนดหลักพุทธจริยธรรมไว้ ๓ ระดับ คือ

ก. หลักพุทธจริยธรรมระดับต้น คือ เป็นหลักจริยธรรมเพื่อความสงบเรียบร้อยของสังคม โดยการยึดหลักธรรม คือ ศีล ๕

ข. หลักพุทธจริยธรรมระดับกลาง คือ เป็นหลักจริยธรรมเพื่อขัดเกลาตนเองให้มีคุณธรรมสูงขึ้น โดยยึดหลักธรรม คือ กุศลกรรมบถ ๑๐

ค. หลักพุทธจริยธรรมระดับสูง คือ เป็นหลักจริยธรรมเพื่อพัฒนาตนเข้าสู่ความเป็นอริยชน โดยยึดหลักธรรม คือ มรรคมีองค์ ๘

๓.๕ หมอพื้นบ้านกับการแก้ปัญหาด้วยพุทธจริยธรรมขั้นต้น

การแก้ปัญหาทางจริยธรรมของหมอพื้นบ้านการประยุกต์หลักพุทธจริยธรรมขั้นต้น การดำรงชีวิตของหมอพื้นบ้านในยุคปัจจุบัน มีความแตกต่างจากอดีตมาก เมื่อย้อนไป ประมาณ ๔๐ ปี ที่ผ่านมามีคนผู้ยังเป็นเด็กและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อาศัยกันและกันดังที่คนอีสานพูดว่า “พริกบ้านเหนือ เหลือบ้านใต้” ทำให้มองเห็นคุณค่าทางจริยธรรมของคนสมัยก่อนอย่างเด่นชัด ส่วนในปัจจุบัน ด้วยสภาพแวดล้อมและวิวัฒนาการทางเทคโนโลยี ทำให้เกิดการแข่งขันกัน ประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากรและสภาพแวดล้อม ภูมิประเทศ ทุกอย่างเท่าเดิมแต่มนุษย์เพิ่มขึ้นทุกๆ วัน สิ่งที่มาคือ ความเดือดร้อนวุ่นวาย ความเห็นแก่ตัว ความยากจน ในที่สุดก็เกิดความเห็นแก่ตัว

การยึดหลักพุทธจริยธรรมขั้นต้นคือ การรักษาศีล ๕ จึงเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับบุคคลทั่วไปหมอพื้นบ้านผู้ทำหน้าที่บรรเทาทุกข์บำรุงสุขของประชาชนในชุมชนและสังคม ดังเช่น หมอชีวกโกมารภัจ^{๑๓} ท่านมีจิตเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายทั่วโลกด้วยการแผ่เมตตาให้แก่สัตว์ทั้งหลายด้วยพระพุทธร่องค์ตรัสแก่หมอชีวก โกมารภัจว่า“ชีวกเธอมีกรุณา... มีมุทิตาจิต...มีอุเบกขาจิต... เมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑ อยู่ ทิศที่ ๒...ทิศที่ ๓...ทิศที่ ๔...ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศ

^{๑๒} พระเทพโสภณ (ประยูร มีฤกษ์), พระพุทธศาสนาในประเทศไทยสมัยปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๔.

^{๑๓} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒,๓๐๓.

เฉียง แม้ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในทุกสถาน ด้วยเมตตาจิตอันไพบูรณ์ เป็นมหัศจรรย์ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ ด้วยประการอย่างนี้”^{๙๔}

ฉะนั้น เมื่อไม่มีการเบียดเบียนกันถือว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะการประพฤติปฏิบัติตามหลักพุทธจริยธรรม ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ เพื่อให้หมู่มวลมนุษย์ได้ประพฤติปฏิบัติตาม อยู่ร่วมกันอย่างเป็นปกติสุข คือการรักษาศีล ๕ ซึ่งทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นพุทธจริยธรรมขั้นต้น มีเบญจธรรมสนับสนุนในการประพฤติปฏิบัติ ศีล ๕ ให้่องใสยิ่งขึ้นไป

ตารางที่ ๓.๑

ตารางเปรียบเทียบระหว่างเบญจศีล^{๙๕}และ เบญจธรรม^{๙๖}

เบญจศีล (ศีลห้าประการ) ฝ่ายที่ต้องละเว้น ไม่ควรประพฤติ	เบญจธรรม (ธรรมห้าประการ) ฝ่ายที่ต้องประพฤติต้องนำมาปฏิบัติ
๑. เว้นขาดจากการปลงชีวิตสัตว์ ๒. เว้นขาดจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ ๓. เว้นขาดจากการประพฤติดิฉินในกาม ๔. เว้นขาดจากการพูดเท็จ ๕. เว้นขาดจากการดื่มน้ำเมา มีสุราและเมรัย	๑. มีความรักใคร่ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ๒. การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต ๓. มีความสำวรในกามารมณ์ ๔. มีความซื่อสัตย์ ความซื่อตรง ๕. มีความรู้ตัวอยู่เสมอ

บุคคลที่มีศีลข้อที่ ๑ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ก็เพราะการสนับสนุนของเบญจธรรมข้อที่ ๑ คือ การมีเมตตากรุณาในสัตว์

บุคคลที่มีศีลข้อที่ ๒ คือ เว้นจากการลักทรัพย์ ก็เพราะว่าการสนับสนุนของเบญจธรรมข้อที่ ๒ คือ เลี้ยงชีวิตในทางที่ถูกต้อง

^{๙๔} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๕๔/๕๑.

^{๙๕} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๐๓/๓๒๕.

^{๙๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๕, ๑๓๖.

บุคคลที่มีศีลข้อที่ ๓ คือ เว้นจากการประพฤติดิถีประเวณี ก็เพราะว่าการสนับสนุนของเบญจธรรมข้อที่ ๓ คือ มีความสำรวมระวังในกาม

บุคคลที่มีศีลข้อที่ ๔ คือ เว้นจากการพูดปด ก็เพราะว่าการสนับสนุนของเบญจธรรมข้อที่ ๔ คือ พูดแต่ความจริง

บุคคลที่มีศีลข้อที่ ๕ คือ เว้นจากดื่มสุราเมรัย ก็เพราะการสนับสนุนของเบญจธรรมข้อที่ ๕ คือ มีสติรักษาตนไว้เสมอ

ดังนั้น ศีล ๕ จึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิต เพราะการที่จะมาเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้นก็ต้องอาศัยผลบุญแห่งการรักษาศีล ซึ่งจะยังประโยชน์สุขให้แก่ผู้นั้นทั้งในชาตินี้ และ ชาติหน้า เมื่อได้ละอรรถภาพนี้ไปแล้วย่อมส่งผลให้ได้บังเกิดในเทวโลก ๖ ชั้น ซึ่งความละเอียดประณีตของศีลที่รักษาและที่บำเพ็ญมา ครั้นเมื่อสิ้นบุญในเทวโลกแล้ว ด้วยเศษของบุญที่ยังคงหลงเหลืออยู่แต่เพียงเล็กน้อย หากไม่มีกุศลกรรมอื่นมาให้ผล ก็อาจจะน้อมนำให้ได้มาบังเกิดเป็นมนุษย์ที่พร้อมด้วยสมบัติ ๔ ประการ^{๑๑}

ศีล ๕ ข้อ^{๑๒}

ศีลข้อที่ ๑. ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ สิกขาบทนี้ แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเอง และ ใช้ให้คนอื่นฆ่า คำว่า สัตว์ ในที่นี้ ประสงค์เอามนุษย์และสัตว์ดิรัจฉาน ที่ยังมีชีวิตอยู่แม้ที่สุดยังอยู่ในครรภ์ ไม่กำหนดชนิด

ศีลข้อที่ ๒. อทินฺนาทานา เวรมณี สิกขาปทํ สมาธิยามิ สิกขาบทนี้ แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์ด้วยตนเองและใช้คนอื่นลัก หมายความว่า การลักเอาด้วยอาการขโมยเอียงอย่างโจร สิ่งของที่เขาไม่ได้ให้หมายถึง ของ ๒ อย่าง คือ

๑) สิ่งของที่มีเจ้าของทั้งที่เป็นสวัญญาณทรัพย์ ทั้งที่เป็นอวิญญานทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้เป็นกรรมสิทธิ์

^{๑๑} พระสุทริชัช ทิมาญโก, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยธรรม เกณฑ์ตัดสินจริยธรรมในพุทธศาสนานิกายเถรวาท และคริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๗.

^{๑๒} ที.ปา(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒-๓๐๓.

๒) สิ่งของที่ไม่ใช่ของใครแต่มีผู้รักษาหวงแหนได้แก่ สิ่งของที่อยู่ทิศภูเขาปฐนียวัตถุในศาสนานั้นๆ และเป็นสิ่งที่เป็นกลางในหมู่มนุษย์อันไม่พึงแบ่งกันได้แก่ของสงฆ์ และของมหาชนในสโมสรสถานนั้นๆ

ศีลข้อที่ ๓. กามเมสุมิจฺจาจารา เวมณิ ลิกฺขापํ สมာทียามิ ลิกฺขापทนี แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมทานเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม

ศีลข้อที่ ๔. มุสาวาทา เวมณิ ลิกฺขापํ สมာทียามิ ลิกฺขापทนี แปลว่า ข้าพเจ้าขอสมทานคือ เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น จากการพูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อเจ้า

ศีลข้อที่ ๕. สุราเมรยมชฺชปมาทญฺฐานา เวมณิ ลิกฺขापํ สมာทียามิ ลิกฺขापทนี ข้าพเจ้าขอสมทาน เจตนาเป็นเครื่องงดเว้น จากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นสิ่งที่ตั้งแห่งความประมาท

น้ำเมา ที่เป็นแต่เพียงของมกคองเช่น น้ำตาลเมาต่างๆ ซ้อเมรัย เมรัยนั้น เขากลับอีกชั้นหนึ่งเพื่อให้เข้มข้นเช่น เหล้าต่างๆ ชื่อว่า สุรา^{๑๕}

สุราเมรัย เป็นของทำให้ผู้ดื่มแล้วเมาจนเสียสติ อารมณ์เปลี่ยนแปลงจากดีเป็นชั่วได้ ที่สุดก็ริยาใดที่ชั่วในเวลาเป็นปกติเขาทำไม่ได้ ในเวลาที่เมา เขาทำกริยานั้นได้แทบทุกอย่าง เป็นต้น

เบญจศีล คือการประพฤติปฏิบัติในข้อที่ควรเว้นถือว่าเป็นพื้นฐานทางจริยธรรม ซึ่งมีหลักเบญจธรรมเป็นเครื่องอุดหนุนควบคู่กันทำให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นเพราะเบญจธรรมเป็นฝ่ายที่ส่งเสริมการปฏิบัติให้ถูกต้องดีงามเช่น มีความรักใคร่ปรารถนาให้คนอื่นมีความสุขความเจริญและความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริตความสัตย์ในกาม ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทาง กามารมณ์ ไม่ให้หลงใหลในรูปเสียง กลิ่น รสและสัมผัส ความซื่อสัตย์ ความซื่อตรง ความระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิดรู้สึกตัวอยู่เสมอว่า สิ่งใดควรทำและไม่ควรทำระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท เป็นต้น^{๑๖}

^{๑๕} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก, วิธึสร้างบุญบารมี, (กรุงเทพมหานคร : เมตตาธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔-๒๕.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๕-๑๓๖.

ประโยชน์สูงสุดที่ได้จากพุทธจริยธรรมขั้นต้น

พุทธจริยธรรมที่เป็นพื้นฐานขั้นต้นคือ การละชั่วทำดี ที่หมอพื้นบ้านหรือบุคคลทั่วไป ควรประพฤติเมื่อปฏิบัติตามศีล ๕ ดังกล่าวย่อมได้รับประโยชน์ ๕ ประการ^{๒๐} คือ

๑. บุคคลทั้งหลาย ผู้มีศีลสมบัติในโลกนี้ ย่อมได้โภคทรัพย์ใหญ่หลวง ซึ่งมีความไม่ประมาณเป็นเหตุเป็นประโยชน์ประการที่ ๑ ของบุคคลผู้มีศีล
๒. บุคคลทั้งหลาย ผู้มีศีลกิตติศัพท์อันดีงาม ของบุคคลผู้มีศีลมีสมบัติย่อมกระฉ่อนไปเป็นประโยชน์ประการที่ ๒ ของบุคคลผู้มีศีล
๓. บุคคลทั้งหลาย ผู้มีศีลมีศีลสมบัติจะเข้าไปยังบริษัทใดๆ จะเป็นชาติดิยบริษัทก็ตาม พรหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่กล้าไม่เก้อเขินเข้าไป เป็นประโยชน์ประการที่ ๓ ของบุคคลผู้มีศีล
๔. บุคคลทั้งหลายผู้มีศีล มีศีลสมบัติย่อมไม่หลงลืมสติตายเป็นประโยชน์ประการที่ ๔ ของบุคคลผู้มีศีล
๕. บุคคลทั้งหลาย ผู้มีศีล มีศีลสมบัติ หลังจากตายแล้วย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เป็นประโยชน์ประการที่ ๕ ของบุคคลผู้มีศีล

พระครูประกาศสรุทธิคุณ (ทองใบ ปภสฺสโร) กล่าวว่าศีลมีดี ๕ อย่าง^{๒๑} คือ

๑. เป็นที่รักของมนุษย์ อมนุษย์ เทพ พรหม ทั้งหลาย
๒. ชื่อเสียงก้องกังวานทั่วโลกในทุทวิปนั้น ๆ
๓. แก่กล้าเข้มแข็งทุกสังคมน้อยใหญ่ของวาระ ๔
๔. จะไม่หลงลืมมกายต่อมัจจุราชอันมาดครอน
๕. มีความสุขกาย สุขใจ ในภพนี้ หรือ ภพหน้าอย่างแน่แท้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก กล่าวถึงประโยชน์ที่ได้รับจากการรักษาศีล ๕ อย่าง^{๒๒} ดังนี้

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๗๕/๕๘,๕๙.

^{๒๑} พระครูประกาศสรุทธิคุณ (ทองใบ ปภสฺสโร), สาระ ชีวิต, หน้า ๑๗๗, (ถ่ายเอกสารเขียนเล่ม)

^{๒๒} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก, วิธีสร้างบุญบารมี, หน้า

๑. ผู้รักษาศิลข้อที่ ๑ ด้วยการไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตผลบุญที่รักษาศิลข้อนี้ เมื่อ น้อมนำมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะทำให้มีพลานามัยแข็งแรงปราศจากโรคภัย ไม่จีโรคาายุยืนยาว ไม่มีศัตรูเบียดเบียนให้ต้องบาดเจ็บไม่มีอุบัติเหตุต่างๆ ที่ทำให้บาดเจ็บหรือสิ้นอายุเสียก่อนวัยอันควร

๒. ผู้รักษาศิลข้อที่ ๒ ด้วยการไม่ถือเอาทรัพย์ของผู้อื่นที่เจ้าของมิได้เต็มใจให้ผล บุญที่รักษาศิลข้อนี้ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมทำให้ได้เกิดในตระกูลที่ร่ำรวย การทำมาหาเลี้ยงชีพในภายหน้ามักจะประสบช่องทางที่ดี ทำมาค้าขึ้นและมั่งมีทรัพย์ เป็นต้น

๓. ผู้รักษาศิลข้อที่ ๓ ด้วยการไม่ล่วงประเวณีในคูครอง หรือ คนในปกครองของผู้อื่น ด้วยผลบุญที่รักษาศิลข้อนี้ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะประสบโชคดีในความรักมักได้พบรักแท้ที่จริงจังและจริงใจไม่ต้องอกหักอกโรยคร่นเมื่อมีบุตรธิดาก็อ่านอนสอนง่ายไม่ดื้อด้นไม่ถูกผู้อื่นหลอกลวงฉุดคร่าจนอาจารย์ไปทำให้เสียหาย บุตรธิดาย่อมเป็นอกุศลบุตร ซึ่งจะนำเกียรติยศชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูล

๔. ผู้รักษาศิลข้อที่ ๔ ด้วยการไม่กล่าวมุสา ด้วยผลบุญที่รักษาศิลข้อนี้ เมื่อมาเกิด เป็นมนุษย์ จะทำให้เป็นผู้มีสุ้มเสียงไพเราะพูดจาไม่น่ามีนวลชวนฟังมีเหตุมีผลชนิดที่เป็น “พุทธวาจา” มีโวหารปฏิภาณไหวพริบในการเจรจา จะเจรจาความสิ่งใดก็มีผู้เชื่อฟังและเชื่อถือ สามารถว่ากล่าวสั่งสอนบุตรธิดาและศิษย์ให้อยู่ในโอวาทได้ดี

๕. ผู้รักษาศิลข้อที่ ๕ ด้วยการไม่ดื่มสุราเมรัยเครื่องหมักดองของมีเมาด้วยผล บุญที่รักษาศิลข้อนี้ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมทำให้เป็นผู้ที่มีสมองประสาทปัญญา ความคิดแจ่มใส จะศึกษาเล่าเรียนสิ่งใดก็แตกฉานและทรงจำได้ง่ายไม่หลงลืมเพื่อนเลอะเลือนไม่เสียสติวิกลจริต ไม่เป็นโรคสมองโรคประสาทไม่มีปัญหาทรามปัญญาอ่อนหรือปัญหานิ่ม

๓.๖ หมอพื้นบ้านกับการแก้ปัญหาด้วยพุทธจริยธรรมชั้นกลาง

หลังจากที่หมอพื้นบ้านได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักพุทธจริยธรรมขั้นต้น พระพุทธศาสนา ยังมีหลักพุทธจริยธรรม ที่ละเอียดประณีตมากขึ้นคือ หลักพุทธจริยธรรมชั้นกลาง หรือ “กุศลกรรมบถ ๑๐” หมายถึง หลักการประพฤติปฏิบัติ ที่หมอพื้นบ้านสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นทางแห่งความดีท่านกำหนดไว้ ๓ ประการ คือ

๑. อโลกะ คือ ความไม่โลภ

๒. อโหสะ คือ ความไม่คิดประทุษร้าย

๓. อโมหะ คือ ความไม่หลง

กุศลทั้ง ๓ ประการที่กล่าวมา เป็นสิ่งดีตรอนอกุศลออกจากสันดาน ด้วยการชำระมลทินที่นอนเนื่องอยู่ในจิตใจให้บริสุทธิ์ พร้อมทั้งจะรับสิ่งที่ดี ๆ เข้ามาคือ “กุศลกรรมบถ ๑๐” ตามหลักแล้วการทำกรรมดี พระพุทธองค์ตรัสไว้ ๓ ทาง^{๒๔} คือ

๑. การทำกรรมดีทางกาย เรียกว่า กายกรรม

๒. การทำกรรมดีทางวาจา เรียกว่า วาจากรรม

๓. การทำกรรมดีทางใจ เรียกว่า มโนกรรม

อีกประการหนึ่งหลักแห่งการทำความดีที่หมอพื้นบ้านควรนำมาแก้ปัญหาด้าน ความประพฤติ มีอยู่ ๓ ทาง คือ

๑. ความประพฤติดีทางกาย เรียกว่า กายสุจริต

๒. ความประพฤติดีทางวาจา เรียกว่า วาจาสุจริต

๓. ความประพฤติดีทางใจ เรียกว่า มโนสุจริต

ตามความเป็นจริงการทำกรรมดี ทางกายกรรม ทางวาจากรรมและทางมโนกรรมกับ การประพฤติดีทางกาย ทางวาจาและทางใจเมื่อกล่าวโดยเนื้อหาสาระแล้วเหมือนกันจะต่างก็เพียงชื่อเท่านั้นและตามหลักของ กุศลกรรมบถ ๑๐ ก็สามารรถจำแนก หลักพุทธจริยธรรมดังกล่าว สงเคราะห์เข้ากันได้ ๓ กลุ่ม คือ

๑. ความประพฤติดีทางกาย มี ๓ ข้อ

๒. ความประพฤติดีทางวาจา มี ๔ ข้อ

๓. ความประพฤติดีทางใจ มี ๓ ข้อ

ดังนั้น การทำกรรมดีและการประพฤติดีทั้ง ๓ จึงสงเคราะห์เข้าในหลักพุทธจริยธรรม ชั้นกลาง ให้เกิดความแจ่มแจ้งที่จะประพฤติปฏิบัติตามหลักจริยธรรมชั้นสูงต่อไป การทำกรรมดี หรือ การประพฤติดี ทางกาย ทางวาจาและทางใจในกุศลกรรมบถ ๑๐ เพื่อนำไปสู่ความสุขความเจริญ หรือ สுகติ อันเป็นที่หวัง^{๒๕} แต่ถ้าในทางตรงกันข้าม บุคคลใดทำกรรมชั่ว ประพฤติชั่ว ใน

^{๒๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๕/๘๓.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๓๒๐.

อกุศลกรรมบถ ๑๐ เขาย่อมตกไปสู่ทุกคติ หนทางแห่งอบายภูมิปรกเป็นที่หวัง ซึ่งเป็นที่อยู่ของพวกสัตว์ดิรัจฉานเปรตอสุรกาย แต่อย่างไร ก็ตามหลักพุทธจริยธรรมชั้นกลางจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะหลักพุทธจริยธรรมชั้นต้นเป็นตัวช่วยเกื้อหนุนให้ก้าวขึ้นมาสู่หลักพุทธจริยธรรมชั้นกลาง อันเป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพของหมอพื้นบ้านได้เป็นอย่างดี^{๒๖}

กุศลกรรมบถ ๑๐^{๒๗}

กุศลกรรมบถ คือ ทางแห่งความดี มี ๑๐ ประการ แบ่งออกตามหลัก การกระทำ ธรรมดาหรือ การประพฤติดี จัดได้ดังนี้

จากข้อที่ ๑ ถึงข้อที่ ๓ จัดเป็น การทำความดีหรือ การประพฤดีดีทางกาย

จากข้อที่ ๔ ถึงข้อที่ ๗ จัดเป็น การทำความดีหรือ การประพฤดีดีทางวาจา

จากข้อที่ ๘ ถึงข้อที่ ๑๐ จัดเป็น การทำความดีหรือ การประพฤดีดีทางใจ

๑.๑ การทำความดี หรือ การประพฤดีดีทางกาย มี ๓ ข้อ^{๒๘} คือ

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การไม่เบียดเบียน เว้นจากการทำร้ายชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป เป็นต้น

๒. อทินนาทานา เวรมณี คือ เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์ ไม่ถือเอาทรัพย์ของคนอื่นไม่ว่าด้วยประการใดๆ อันเป็นเหตุแห่งการขโมย เป็นต้น

๓. กามสุมิจฉาจารา เวรมณี คือ เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม ไม่เป็นผู้ประพฤติล่วงสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว ญาติและมีกฎหมายคุ้มครองโดยที่สุดแม้แต่สตรีที่บุรุษสวมด้วยพวงมาลัยหมายไว้ เป็นต้น

๑.๒ การทำความดี หรือ การประพฤดีดีทางวาจา มี ๔ ข้อ คือ

๔. มุสาวาทา เวรมณี คือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เป็นต้น

๕. ปิสุณาย วาจา เวรมณี คือ เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด เป็นต้น

๖. ผรุสสาย วาจา เวรมณี คือ เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ เป็นต้น

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๐.

^{๒๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๓/๓๖๒, ๓๖๓.

^{๒๘} อจ.จุฑก. (บาลี) ๒๑/๒๖๔/๒๘๒, ๒๘๓.

๗. สัมผัสปลาปา เวมณี คือ เจตนาถว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ เป็นต้น

๑.๓ การกระทำความดี หรือ การประพฤดีดีทางใจ มี ๓ ข้อ คือ

๘. อนภิชฌา คือ ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขาพอใจในสิ่งที่มีอยู่

๙. อพยาบาท คือ ความไม่คิดร้ายต่อคนอื่นทั้งต่อหน้าและลับหลัง เป็นต้น

๑๐. สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบตามธรรมนองคลองธรรม เป็นต้น

ประโยชน์สูงสุดที่ได้จากพุทธจริยธรรมชั้นกลาง

กุศลกรรมบถ คือ พุทธจริยธรรมฝ่ายดีมีประโยชน์สุขแก่มอพื้นบ้านผู้ประพฤติปฏิบัติ
ตามดังนี้^{๒๕}

ประโยชน์การกระทำดีทางกาย ๓ ประการ ดังนี้

ก. มอพื้นบ้านผู้เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไปยอมได้รับประโยชน์ ๘
อย่าง คือ

- มีร่างกายสมบูรณ์
- มีรูปพรรณสัณฐานงดงาม
- มีพลกำลังดี
- แม้มีกำลังกายเฉื่อยชา แต่มีกำลังปัญญาไว
- เป็นผู้อาจหาญดี
- ไม่ทำร้ายตัวเอง หรือ ถูกผู้อื่นทำลาย
- ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน
- เป็นคนมีบริวารมาก
- เป็นคนมีอายุยืนนาน

ข. มอพื้นบ้านผู้เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ยอมได้รับประโยชน์ ๖
ประการ คือ

- มีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์

^{๒๕} พระมหาสุทธีชัช ฑิมาญโก (ยังสุข), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักจริยธรรม, เกณฑ์ตัดสินจริยธรรม
ในพุทธศาสนานิกายเถรวาท และ คริสตศาสนานิกายโรมันคาทอลิก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต,
(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๒ – ๓๓.

- มีชีวิตเป็นอยู่ไม่ฝืดเคือง
- ไม่มีความอดอยาก
- ย่อมได้สิ่งที่ตนปรารถนา
- มีความเจริญก้าวหน้าในด้านค้าขาย
- ไม่มีความพินาศไปด้วยวิบัติ เช่น อัคคีภัย วัตภัย อุทกภัย และโจรภัย

ค. หมอพื้นบ้านผู้เว้นจากการประพฤติดิในกามย่อมได้รับประโยชน์ ๑๑ ประการดังนี้

- มีคนรักนิยมนับถือ
- ไม่มีคนคอยปองร้าย
- มีทรัพย์สมบัติบริบูรณ์
- ไม่มีความอดอยาก ขากจน
- ไม่ต้องเกิดเป็นสตรี
- ไม่ต้องเกิดเป็นกระเทย
- เกิดเป็นบุรุษในตระกูลสูงส่ง
- ได้รับเกียรติยศเป็นอาจัน
- เป็นผู้มั่งคั่งสมบูรณ์
- ไม่มากไปด้วยความวิตกกังวล
- ไม่ต้องพลัดพรากจากผู้ที่ตนรัก

ประโยชน์การกระทำดีทางวาจา ๔ ประการคือ

ก. หมอพื้นบ้านผู้เว้นจากการพูดปดย่อมได้รับประโยชน์ ๘ ประการคือ

- เป็นคนพูดเสียงไพเราะชัดเจน
- มีฟันเรียบร้อยทุกซี่
- มีกลิ่นปากหอม
- มีโอษฐ์เย็นสนิท
- มีดวงตาสมส่วน
- มีปกติกล่าววาจาโดยใจจริง
- มีกิริยาอาการสง่าผ่าเผย

- มีจิตใจมั่นคงสมาธิ

ข. หมอพื้นบ้านผู้เว้นจากการพูดส่อเสียดย่อมได้รับประโยชน์ ๔ ประการ คือ

- เป็นคนปกติไม่ตำหนิตนเอง
- มีปกติได้รับฟังคำพูดจริงเสมอ
- บัณฑิตยกย่องสรรเสริญเสมอ
- มีความดีสามัคคีกับมิตรเสมอ

ค. หมอพื้นบ้านผู้เว้นจากการพูดคำหยาบย่อมได้รับประโยชน์ ๔ ประการ คือ

- เป็นคนมีความสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์
- มีปกติได้ยินเสียงที่เป็นที่รักน่าพอใจ
- มีกายวาจาละเอียด
- เวลาภรรยามีสติสมบูรณ์

ง. หมอพื้นบ้านผู้เว้นจากการพูดเพื่อเจือยย่อมได้รับประโยชน์ ๔ ประการ คือ

- เป็นคนมีปกติกล่าวเป็นธรรม
- เป็นคนเลื่อมใสในคำพูดของตนเสมอ
- มีอำนาจวาสนาดี
- ไม่เป็นคนวิกลจริต

การกระทำดีทางใจ หมายถึง การกระทำดีที่เกิดขึ้นทางใจเพราะใจ เป็นใหญ่เป็นประธาน จะทำดี ทำชั่วขึ้นอยู่กับใจ ถ้าหากว่าคนเรามีใจดีจะพูดจะคิดย่อมประสบผลสำเร็จและได้รับประโยชน์ ดังกล่าว

ประโยชน์การกระทำดีทางใจ ๒ ประการคือ

ก. หมอพื้นบ้าน ประพฤติดีทางใจด้วยการไม่โลภอยากได้ของคนอื่นย่อมได้รับประโยชน์ ๔ ประการคือ

- สมบูรณ์ด้วยทรัพย์และความดี
- เกิดในตระกูลสูง
- มีปกติได้รับคำสรรเสริญ
- มีลาภและสักการะสมบูรณ์

ข. หมอพื้นบ้าน ประพฤติดีทางใจ ด้วยการไม่พยายาทปองร้ายใครยอมได้รับ
ประโยชน์ ๔ ประการ คือ

- เป็นคนมีรูปกายงดงาม
- ไม่มีโรคภัยเบียดเบียน
- มีอายุยืน
- มรณกรรมตามอายุขัย

๓.๓ หมอพื้นบ้านกับการแก้ปัญหาด้วยพุทธจริยธรรมชั้นสูง

พุทธจริยธรรมชั้นสูง คือ มรรคมีองค์ ๘ หนทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เป็น
ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หรือ ทางสายกลาง ทางแห่งความสมหวัง หมอพื้นบ้านสามารถนำมา
แก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพซึ่งตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาถือ
ว่าเป็นหลักปฏิบัติที่สามารถ ไปสู่ความสำเร็จสูงสุดพระพุทธองค์ทรงค้นพบทางอันประเสริฐอัน
สิ้นไปแห่งกิเลสดังที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสว่า

“ความไม่มีโรค เป็นลาภอันประเสริฐ

นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

บรรดาทางทั้งหลายอันให้ถึงอมตธรรม

ทางมีองค์ ๘ เป็นทางอันเกษม”^{๓๐}

ดังนั้น อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ทางแห่งความเจริญทางที่ปลอดภัย มีความสวัสดิ์ ที่
หวังประโยชน์เกื้อกูลเอื้อเพื่ออาศัยความอนุเคราะห์มรรคมีองค์ ๘ เฟื่องพินิจอย่าประมาทก็จะ
ประสบแต่ความสุขที่แท้จริง ๘ ประการ^{๓๑} คือ

๑. สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ใน
ทุกขนิโรธ ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทานี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ

๒. สัมมาสังกัปปะ คือ การดำริชอบ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการ
ไม่พยายาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน นี้เรียกว่า สัมมาสังกัปปะ

^{๓๐} ม.ม (ไทย) ๑๓/๒๕๕/๒๕๕.

^{๓๑} ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๑๓๕/๑๒๖, ๑๒๗.

๓. **สัมมาวาจา** คือ การเจรจาชอบ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ เรียกว่า สัมมาวาจา

๔. **สัมมากัมมันตะ** คือ การกระทำชอบ เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีกในกามนี้เรียกว่า สัมมากัมมันตะ

๕. **สัมมาอาชีวะ** คือ การเลี้ยงชีพชอบ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะแล้ว สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะนี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ

๖. **สัมมาวายามะ** คือ พยายามชอบ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายาม ปราบกความเพียร ประคองจิตมุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้น สร้างฉันทะ พยายามปราบกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สร้างฉันทะ พยายาม ปราบกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น สร้างฉันทะ พยายาม ปราบกความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภัยโยธภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ

๗. **สัมมาสติ** คือ การระลึกชอบ ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ นี้เรียกว่า สัมมาสติ

๘. **สัมมาสมาธิ** คือ การตั้งจิตชอบ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากกาม และ อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจารณ์ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ แต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางหายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข” เพราะละสุขและละทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้วบรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ

ประโยชน์สูงสุดที่ได้จากพุทธจริยธรรมชั้นสูง

พุทธจริยธรรมชั้นสูง ในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นแนวทางอันประเสริฐ เป็นทางแห่งความจริง เป็นทางสายเอก ที่ยังประโยชน์ให้แก่หมอปันบ้านผู้ประพฤติปฏิบัติตามดังนี้

๑. **ทิฐฐัมมิกัตถะ** คือ ประโยชน์ในปัจจุบันหรือประโยชน์ในโลกนี้ถือว่าประโยชน์ชั้นต้น ได้แก่

ก. อุฏฐานสัมปทา ได้แก่ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต

ข. อารักขสัมปทา ได้แก่ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และงานที่ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม

ค. กัลป์ยาณมิตตตา ได้แก่ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อยู่อาศัยที่ควรคบ

ง. สมชีวิตา ได้แก่ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดีมิให้ฝืดเคือง หรือ ฟูมฟาย หารายได้เหนือรายจ่าย มีการประหยัดและเก็บไว้ในคราวจำเป็น

๒. **สัมปรายิกัตถะ** คือ ประโยชน์ในเบื้องหน้าหรือประโยชน์ในคุณค่าของชีวิต ซึ่งเป็นขั้นล้าลึกสำหรับชีวิตในด้านจิตใจเป็นหลักประกันชีวิตในอนาคตและภพหน้า คือ ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตและจิตใจที่เจริญก้าวหน้าด้วยคุณธรรม ได้แก่

ก. สัทธาสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยศรัทธา

ข. สีลสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยศีล

ค. จาคสัมปทา คือ ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ

ง. ปัญญาสัมปทา คือ ถึงพร้อมปัญญา ดำรงมั่นอยู่ในศีลธรรม เมื่อละโลกนี้ไปก็มีจิตใจสงบครองสติได้ไม่กังวลทวนทลายหรือหวาดกลัวภัยในโลกหน้า

๓. **ปรมัตถะ** คือ ประโยชน์สูงสุดหรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้ของชีวิต ซึ่งเป็นจุดหมายของชีวิตในระดับสุดท้ายที่ชีวิตเข้าถึงคือ ความรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงรู้เท่าทันคตินิยามของสังขารธรรม ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิตไม่ถูกบีบคั้นด้วยการยึด

ติดถื้อมัน สามารถทำจิตให้เป็นอิสระ ปลอดโปร่ง ผ่องใส สะอาด สงบ มีความสุขประณีตภายใน เรียกสั้นๆ ว่า “นิพพาน” ^{๓๒}

๓.๘ การประยุกต์หลักพุทธจริยธรรมในการแก้ปัญหาด้านการรักษาคนไข้

สังคมมีความเจริญ ปัญหาทางสังคมก็เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะปัญหาด้านพฤติกรรม ของมนุษย์ ที่กำลังหลงอยู่ในวัตถุนิยม ทำให้การดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ส่งผลให้มนุษย์ ต้องพยายามตามเทคโนโลยี ความทันสมัยทำให้หมอพื้นบ้านบางท่านเกิดความสับสน ต่อสภาวะ ปัจจุบัน ปัญหาหลายๆ อย่าง ถือว่าเป็นปัญหาที่มีความอ่อนไหวต่อความรู้สึก ของคนในยุคนี้ การประยุกต์หลักพุทธจริยธรรมมาเป็นแนวทางแก้ปัญหาให้เหมาะสมตามสภาวะนั้นๆ เช่น การแก้ปัญหาจริยธรรมของหมอพื้นบ้าน ตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาแห่งปัญญา สอนให้ รู้จักใช้ความคิดพิจารณาและเป็นที่กล่าวขวัญกันว่าพระพุทธศาสนานั้นไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “Dogma” แต่พระพุทธศาสนาใช้หลักการแห่งความจริงและเหตุผลต่างๆ ไป แล้วใช้สติปัญญาใคร่ครวญ พิจารณาเลือกตัดสินใจด้วยการประยุกต์หลักพุทธจริยธรรม มาแก้ปัญหาด้านจริยธรรมของหมอพื้นบ้าน บนพื้นฐานของความเป็นจริง ทางด้านการรักษาคนไข้^{๓๓}

ดังนั้น หมอพื้นบ้านที่มีนิสัยในการขัดเกลาชำระจิตด้วยการทำความดี ละชั่วกลัวบาป ทำจิตใจให้มีคุณธรรม ประกอบด้วยความรัก ความเมตตา ความเอื้อเฟื้อ เพื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว ทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ฝ่าฝืนให้ทาน มีความประพฤติดี ทางกายวาจาและใจ รักษาศีล อบรม จิตใจของตนให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมสามารถประยุกต์หลักพุทธจริยธรรมมาแก้ปัญหาได้ถูกต้องตรง จุดประสงค์^{๓๔}

^{๓๒} บุญมี แท่นแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์ , ๒๕๔๑), หน้า ๔๘.

^{๓๓} พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), การแพทย์ไทยทางเลือกในยุคโลกาภิวัตน์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๖ – ๑๕๘.

^{๓๔} ประภาศรี สีหอำไพ, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม, หน้า ๗๕.

อกุศลมูล ๓^{๓๕}

ความอยากถือว่าเป็นโรค อยากในทางที่เลว อยากในสิ่งที่ตรงกันข้าม เช่น อยากได้แต่ไม่ทำ อยากมีแต่เกลียดร้าน อยากได้ดีแต่ประพฤดิชั่วไม่ทำคืออยากให้เขาชมว่าดี สิ่งเหล่านี้หมอพื้นบ้านสามารถประยุต์หลักพุทธจริยธรรม บำรุงใจให้มีจิตใจแจ่มใส อยากทำความดี^{๓๖} ความอยากที่เกิดขึ้นกับบุคคลที่มีปาปิงณา^{๓๗} คือ ความปรารถนาลามก ความอยากได้ในสิ่งที่ผิดศีลผิดธรรมซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดอกุศลมูล ดังนี้

อกุศลมูล ๓ คือ

๑. อกุศลมูล คือ โลภะ ความอยากได้
๒. อกุศลมูล คือ โทสะ ความคิดประทุษร้าย
๓. อกุศลมูล คือ โมหะ ความหลง

กุศลมูล ๓ คือ

๑. กุศลมูล คือ อโลภะ ความไม่อยากได้
๒. กุศลมูล คือ อโทสะ ความไม่คิดประทุษร้าย
๓. กุศลมูล คือ อโมหะ ความไม่หลง

พรหมวิหาร ๔^{๓๘}

หลักธรรมที่นำมาพัฒนาในการแก้ปัญหาทางด้านจรรยาบรรณของหมอพื้นบ้าน อีกประการ คือหลักพรหมวิหาร ๔ ซึ่งเป็นธรรมที่สนับสนุนการประพฤติปฏิบัติ

พรหมวิหาร คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจที่ประเสริฐบริสุทธิ์ หรือคุณธรรมประจำตัวของท่านผู้มีจิตใจกว้างขวางยิ่งใหญ่เป็นหลักธรรมที่หมอพื้นบ้าน ต้องมีไว้

^{๓๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๕.

^{๓๖} ประกายธรรม (รวบรวม), ความเจ็บที่ท่านยังไม่รู้, พิมพ์ครั้งที่ ๑. (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐ - ๒๑.

^{๓๗} คณัฏ ไซยโยธา, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับสำหรับ นักเรียน นักศึกษา ครู คณาจารย์ และ พระภิกษุสามเณร, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๔.

^{๓๘} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๕๔/๓๗๘.

ประจำใจ เป็นธรรมที่ควบคุมความรู้สึคดีต่อผู้ป่วย และบุคคลทั่วไป มีความรักผูกพันต่อกันและกันมากยิ่งขึ้น ประกอบด้วย ๔ ประการ^{๓๕} คือ

๑. เมตตา ได้แก่ ความรักความปรารถนาดีต่อกัน มีน้ำใจปรารถนาดี ต้องการให้คนอื่นมีความสุข หมายถึง ปรารถนาดีต่อผู้ป่วยหรือ บุคคลทั่วไป ที่เราเกี่ยวข้องและมีความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ ด้วยเมตตาซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานทางจิตใจที่หมอพื้นบ้านต้องมี ไว้แก้ปัญหาในยามรักษาไข้ ทำให้มีความหนักแน่นในอารมณ์ ไม่ใจร้อนวู่วาม เป็นเหตุให้เกิดความรู้สึกรังเกียจบุคคลอื่นเมื่อยามเจ็บไข้ อีกอย่าง ความมีเมตตา ถือว่าเป็นจรรยาบรรณของหมอพื้นบ้าน จะต้องยึดเป็นหัวใจสำคัญ ในการประกอบวิชาชีพ ด้วยการยึดหลักแห่งความเมตตาเมื่อหมอพื้นบ้านมีเมตตาไม่ตรีจิต แก่บุคคลทั่วไป ย่อมมีความสุขความเจริญ ไม่ว่าจะหลับ จะตื่น ก็มีความสุขสบาย เป็นต้น ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้เกี่ยวกับอานิสงส์ของการมีเมตตา ๑๑ ประการ^{๓๖} คือ

๑. หลับเป็นสุข
๒. ตื่นเป็นสุข
๓. ไม่ฝันร้าย
๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
๕. เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย
๖. เทวดารักษา
๗. ไฟ ยาพิษ ศาตราวุธ ไม่สามารถทำร้ายได้
๘. จิตเกิดสมาธิเร็ว
๙. ใบหน้าผ่องใส
๑๐. ไม่หลงทำกาลกิริยา
๑๑. เมื่อยังไม่บรรลุนิพพาน ย่อมเกิดในเทวโลก

ด้วยคุณค่าของความมีเมตตา ต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ของหมอพื้นบ้าน ซึ่งเป็นหลักพุทธจริยธรรมข้อสำคัญที่ต้องนำไปประพฤติปฏิบัติโดยสม่ำเสมอเพราะจะทำให้การดำรงชีวิตประจำวันหมอพื้นบ้านและบุคคลอื่นประสบแต่ความผาสุก ดังในพระไตรปิฎกว่า “พึงอบรมใจให้

^{๓๕} อภ.สง.(ไทย) ๓๔/๖๔๒/๔๒๖.

^{๓๖} วิ.ป.(ไทย) ๘/๓๓๑/๔๕๔.

มีเมตตาไม่มีประมาณไปในโลกทั้งสี่ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่างและท่ามกลางรอบข้างไม่คับแคบ ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู”^{๔๑}

ดังนั้น การใช้หลักความเมตตาในการประกอบวิชาชีพของหมอพื้นบ้าน เป็นสิ่งสำคัญและมีความจำเป็นเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดี ต่อคนไข้และญาติ บุคคลทั่วไป ให้มีความรักใคร่ต่อกัน เพราะหลักความเมตตาเป็นคุณธรรมอีกประการหนึ่งที่ทำให้คนในโลกเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความรัก ความปรารถนาดี สนิทสนมกลมเกลียวในหมู่เพื่อนมนุษย์ ดังนั้น ถ้าทุกคนมีเมตตา มีความปรารถนาดีต่อกัน สังคมก็จะมีแต่ความสุขความเจริญ

๒. กรุณา หมายถึง ความสงสารต่อผู้อื่น เมื่อประสบทุกข์ มีจิตใจในการปลดปล่อย ความทุกข์จากการเจ็บป่วยทั้งทางด้านร่างกาย วาจาและใจอันเกิดจากความไม่สมดุลของร่างกาย ทำให้เกิดเจ็บไข้ ดังนั้น ความกรุณาจึงมีความสำคัญมากต่ออาชีพหมอพื้นบ้าน ดังภาษิตที่ว่า “คนอื่นช่วยเรา เราจะจำไว้ชั่วชีวิต เราช่วยคนอื่น จงอย่าจำใส่ใจ”^{๔๒}

๓. มุทิตา คือความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจผ่องใส ประกอบด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานเสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุขพลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดี มีความสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป เป็นเครื่องปลูกอรรถาภัยส่งเสริมความดี ความสุข ความเจริญของกันและกัน การที่เห็นคนอื่นได้ดีเช่น เลื่อนยศ เลื่อนขั้นตำแหน่ง ก็ยินดีด้วย^{๔๓} และการมีมุทิตาเป็นความพลอยชื่นชมยินดี ปรารถนาอยากให้คนอื่นปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ คุณธรรมข้อนี้ทำให้หมอพื้นบ้าน ละความโลภได้

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลางไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชังไม่ยินดียินร้ายใช้ปัญญาพิจารณาเห็นผลอันเกิดขึ้นโดยสมควรแก่เหตุและรู้ว่าพึงปฏิบัติต่อไปตามธรรมหรือตามควรแก่เหตุ นั้น มองตามความเป็นจริงไม่เข้าข้างใครไม่ตกเป็นฝ่ายใด ไม่ก้าวถ่าง สิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม^{๔๔}

ประการที่หนึ่งคือ เป็นความตั้งใจช่วยเหลือไม่ผูกพยาบาทเป็นวิธีแก้ความเกลียดชัง อิจฉาริษยา ความตระหนี่ ความเห็นแก่ตัว อาศัยความเมตตาเป็นธรรมที่มุ่งความสุขของผู้อื่นเป็นสำคัญ

^{๔๑} บุ.พ. (ไทย) ๒๕/๘/๒๒.

^{๔๒} สุภาณี ปิยพสุนทรา, ยอดคน-ยอดคำ, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ม.ป.ป.) หน้า ๗๐.

^{๔๓} พระราชนิพนธ์ (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๘.

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๖.

ประการที่สองคือ ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ง่ายขึ้น เพราะมีความปรารถนาเช่นนั้นอยู่แล้วและไม่เบียดเบียนใคร พร้อมทั้งลงมือช่วยเหลือรักษาใช้ผู้อื่นในยามเดือดร้อน แต่การช่วยเหลือนี้ก็ต้องยึดพุทธจริยธรรมเป็นหลัก

อีกประการสามคือ การแสดงความยินดีด้วยน้ำใสใจจริงไม่อิงฉ้อฉลเป็นเครื่องตัดมานะของผู้ปฏิบัติ กล่าวคือ ไม่รู้สึกว่าคุณต้องดีกว่าคนอื่น ธรรมข้อนี้ทำให้หมอพื้นบ้านละความโลภ คือ ความอยากได้ค่ารักษาพยาบาลใช้เกินความเป็นจริง

ประการสุดท้าย คือการวางเฉย การวางเฉยในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า เราจะไม่ดูแลคนไข้ คือการวางเฉยทางใจ การทำใจให้เกิดความอาหาญ ในทุกสถานการณ์ ไม่ตกใจเมื่อรักษาไข้ และให้อภัย ไม่ซ้ำเติม คนไข้ พร้อมทั้งจะช่วยจนสุดความสามารถ ดังนั้น ธรรมทั้ง ๔ ข้อ จึงทำให้หมอพื้นบ้านเกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน พึ่งพาอาศัยกันได้ เป็นไปเพื่อความสุขทั้งต่อตนเองและสังคมสืบไป^{๔๕}

สังคหัตถ์ ๔^{๔๖}

สังคหัตถ์ คือ ความเกื้อกูล ความเอื้อเฟื้อ การสงเคราะห์ การยึดเหนี่ยวจิตใจผู้อื่นไว้ได้ เป็นเครื่องสมานสามัคคีระหว่างหมอพื้นบ้านกับคนในชุมชนและเป็นเครื่องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ด้วยการสงเคราะห์^{๔๗} คือ ช่วยเหลือกัน เป็นเครื่องประสานความสัมพันธ์ของสังคมแห่งหมู่สัตว์ไว้^{๔๘} การผูกความสัมพันธ์มิตรไมตรี กับคนไข้และญาติๆ ของคนไข้ ด้วยความสนิทสนมกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและสมานสามัคคีซึ่งกันและกันความรักความเคารพแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นประกอบด้วย ๔ ประการ^{๔๙} คือ

๑. ทาน คือ การให้ปัน คือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ต่อเพื่อนมนุษย์ที่ประสบกับโรคร้ายที่มาเบียดเบียนทางร่างกายและทางใจ ด้วยการเสียสละแบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ เช่น ยารักษาโรค เป็นต้น

^{๔๕} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร, (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย), ๒๕๕๐, หน้า ๑๐, ๑๑.

^{๔๖} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑.

^{๔๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๑๕๕.

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๐.

^{๔๙} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕.

๒. ปิยวาจา คือ การมีวาจาเป็นที่รัก การพูดด้วยความเมตตาปรารถนาดีต่อเพื่อมนุษย์ หรือ คนไข้ ไม่เรียกขานวรรณะกล่าวคำสุภาพ ไพเราะน่าฟังด้วยความเป็นจริง มีประโยชน์ และเหมาะกับกาลเทศะเช่น ชี้แจง แนะนำการปฏิบัติตัวในยามเจ็บไข้ เป็นต้น

๓. อัตถจริยา คือ การประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นการช่วยเหลือให้ผู้อื่นในยามเจ็บไข้ให้พ้นทุกข์ ที่ไม่ขัดต่อหลักศีลธรรม^{๕๐} ตามหลักอัตถจริยา ๒ ประการคือ

๑) หมอพื้นบ้านจะต้องประพฤติประโยชน์ต่อสังคมเกี่ยวกับความสุขทางกาย กับผู้ที่มาขอความช่วยเหลือหรือเมื่อหมอไปให้ความช่วยเหลือโดยเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน

๒) หมอพื้นบ้านจะต้องประพฤติประโยชน์ต่อสังคมเกี่ยวกับความสุขทางใจต่อคนไข้ สามารถให้คำปรึกษาให้ความกระจ่างไม่สับสน สามารถอธิบายโรคที่เกิดขึ้นให้คนไข้เข้าใจและพูดให้กำลังใจคนไข้ ให้คนไข้สบายใจมีความสุขทางใจ โรคทางใจก็บรรเทา โรคทางกายก็จะดีขึ้นตามลำดับ

๔. สมานัตตตา คือ การวางตนสมน้ำเสมอ หมายถึง การรู้จักวางตัวให้เป็นที่กันเองอย่างเหมาะสม การทำตัวให้เข้ากับคนไข้ได้ ไม่ถือตัว มีความเสมอภาค และวางตัวเหมาะสม แก่ฐานะภาวะบุคคลเหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อมอย่างเสมอต้น เสมอปลายกับสังคมทั้งต่อหน้า และลับหลังไม่เอาเปรียบคนไข้ และสังคม การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ตามความเป็นจริง

ดังนั้น หลักพุทธจริยธรรม สังคหวัตถุ ๔ ประการ นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เชื่อว่าเป็นศิลปะในการประกอบอาชีพของหมอพื้นบ้าน เป็นพุทธวิธีในการครองใจคนไข้ และญาติๆ ของคนไข้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้คนในชุมชนรักใคร่ เคารพนับถือ ช่วยเหลือกันและกันให้อยู่เย็นเป็นสุขสบายทั้งกายและใจนับว่าเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมสำหรับนำมาใช้เพื่อสร้างความสัมพันธ์ ของหมอพื้นบ้าน กับคนในชุมชน ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์, ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๕.

อิทธิบาท ๔^{๕๑}

หมอฟันบ้านผู้หวังประสบความสำเร็จในการทำงาน หรือ กิจการทั้งปวงด้วยหลักที่ว่า
พอใจใคร่ผู้ อยู่อย่างสร้างสรรค์ ทุกวันไม่ถอย ทำคืออยู่เสมอ

หลักอิทธิบาท ๔ คือ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หนทางแห่งความสำเร็จ รากฐาน
แห่งความสำเร็จ หลักของอิทธิบาท หมอฟันบ้านสามารถนำมาประยุกต์แก้ปัญหาด้านการรักษาคณ
เจ็บไข้ เพื่อให้เกิดผลสำเร็จ ๔ ประการ^{๕๒} ดังนี้

๑) **ฉันทะ** หมายถึง การประกอบวิชาชีพของหมอฟันบ้าน มีความพอใจในอาชีพหมอ
ฟันบ้าน และความพอใจในการช่วยเหลือเยียวรักษาโรคของคนในสังคม ถือว่าเป็นความพอใจ
ที่เกิดประโยชน์สุขต่อสังคมอย่างแท้จริง

๒) **วิริยะ** หมายถึง ความขยันหมั่นเพียรในอาชีพหมอฟันบ้านนำเอาหลักความเพียร
มาเสริมสร้างความแข็งแรง อดทน ไม่ท้อถอยแม้ว่าจะลำบากยากเย็นเพียงใดก็ตามก็ไม่ยอมแพ้
พร้อมที่จะต่อสู้อยู่เสมอ

๓) **จิตตะ** หมายถึง ความเอาใจใส่กิจการงานนั้นๆ ด้วยจิตตั้งมั่นในขณะที่คิดขณะทำ
เช่น ขณะทำการรักษาโรค ขณะปฐมพยาบาลโรค มีความไม่ประมาท หรือไม่เคร่งเครียดหวังผลมาก
จนเกินไป ค่อยๆ คิด ค่อยๆ ทำ ก้าวไปที่ละขั้นทีละตอน ในที่สุดก็จะประสบผลสำเร็จ

๔) **วิมังสา** คือ ผลต่อเนื่องมาจากการมีจิตตั้งมั่น ส่งผลมาสู่วิมังสา การใช้สติปัญญา
พิจารณาหน้าที่ มีเหตุผล ปรับปรุงข้อบกพร่อง แก้ไข ให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป เช่น การคิดค้นสูตรยา
หรือตำรับยา ที่จะรักษาโรคให้ทันต่อโรคแก้ไขปรับปรุงการบริการคนไข้ และ ญาติ ให้ดี มี
อรรถาศัยเป็นกันเองเป็นต้น

ลักษณะคนไข้ที่พยาบาลยากและง่าย ๕

หมอฟันบ้านเปรียบเสมือน “เซฟตี้คัท” คือยับยั้งเชื้อโรคมิให้กระจายเข้าสู่ร่างกายของ
มนุษย์ แต่เชื้อโรคบางชนิด หมอก็ไม่สามารถที่จะยับยั้งเชื้อโรคได้เพียงแต่แนะนำ หรือหาวิธี

^{๕๑} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๖/๓๕๑ ; ที.ม. (ไทย) ๑๕/๘๑๓/๓๗๗.

^{๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔๓/๒๕๑-๒๕๒ ; อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๑/๓๔๒.

ป้องกันเชื้อโรคได้ เช่น โรคเอดส์ โรคมะเร็ง เป็นต้น แต่อย่างไรก็ดี ขึ้นชื่อว่า หมอแล้ว ต้องจะพยายามที่จะยับยั้งเชื้อโรคต่าง ๆ ไม่ให้แพร่ระบาด จนสุดความสามารถ^{๕๓}

ดังนั้น โดยหน้าที่การงาน หมอก็เกี่ยวข้องกับความเป็นความตาย ของเพื่อนมนุษย์ วินาทีต่อวินาที ในการตัดสินใจ ลงมือทำการรักษาโรค และต้องมีความละเอียดรอบคอบ ในการรักษาโรค แต่ก็ขึ้นอยู่กับคนไข้ด้วย ดังที่พระพุทธองค์ตรัสถึงคนไข้ที่พยาบาลยากไว้ ๕ ประการ^{๕๔} คือ

๑. ไม่ทำสิ่งที่ป็นสัปปายะ คือ ทำความยุ่งยากให้เกิดขึ้นต่อตนเองและผู้อื่น
๒. ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่ป็นสัปปายะ คือ หมกมุ่นแต่ความสบายจนเกิน

ประมาณ

๓. รับประทานยา คือ ไม่ยอมรับประทานยา ตามที่หมอสั่ง

๔. ไม่บอกอาการไข้ตามความเป็นจริงแก่ผู้พยาบาลที่ปรารถนาประโยชน์ คือ ไม่บอกอาการไข้ที่กำเริบว่ากำเริบ อาการไข้ที่ทุเลาว่าทุเลา อาการไข้ที่ทรงอยู่ว่าทรงอยู่

๕. เป็นคนไม่อดทนความรู้สึกทางกายที่เกิดขึ้น เป็นทุกข์แสนสาหัสกล้าแข็ง เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจแทบจะคร่าชีวิต คนไข้ที่มีความประพฤติดด้วยธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นผู้รักษาได้ยาก และตรงกันข้าม คนไข้ที่พยาบาลง่ายมี ๕ ประการ^{๕๕} คือ

๑. ทำสิ่งที่ป็นสัปปายะ คือ ทำความสบายให้เกิดขึ้นทั้งต่อตนเอง และผู้อื่น
๒. รู้จักประมาณในสิ่งที่ป็นสัปปายะ คือ รู้จักประมาณในความสบาย
๓. รับประทานยา คือ รับประทานยาตามที่หมอสั่งอย่างต่อเนื่อง
๔. บอกอาการไข้ตามความเป็นจริงแก่ผู้พยาบาล ไข้ที่มุ่งประโยชน์ คือ บอก

อาการไข้ที่กำเริบว่ากำเริบ อาการไข้ที่ทุเลาว่าทุเลา อาการไข้ที่ทรงอยู่ว่าทรงอยู่

๕. เป็นคนอดทนต่อความรู้สึกทางกายที่เกิดขึ้น เป็นทุกข์แสนสาหัสกล้าแข็ง เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ แทบจะคร่าชีวิต คนไข้ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้พยาบาล

^{๕๓} นิราลัย, *คู่มือพระนักเทศน์*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๘๘.

^{๕๔} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๓/๒๐๓.

^{๕๕} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๖/๒๔๑ - ๒๔๓.

ง่าย การที่หมอจะทำการรักษาโรคได้ผล และไม่ได้ผลนั้น ก็ขึ้นอยู่กับคนไข้ด้วยถึงแม้ว่าหมอจะมียาดีแต่ถ้าคนไข้ไม่ให้ความร่วมมือ การรักษาโรคก็ไม่ได้ผล การรักษาโรคจะต้องประกอบด้วย ๓ ฝ่าย^{๕๖} คือ หมอ คนไข้ และญาติ ดังนี้

๑. หมอมียาดี รักษาดี วินิจฉัยโรคตรงประเด็น พุจฉาดี มีมนุษยสัมพันธ์ดี แจกแจงรายละเอียดของโรคให้คนไข้เข้าใจ สามารถนำไปปฏิบัติได้ เป็นต้น

๒. คนไข้ให้ความร่วมมือในการรักษา เช่น บอกอาการของโรคตามความเป็นจริง รับประทานยาตามที่หมอสั่ง ปฏิบัติตามที่หมอสั่งอย่างเคร่งครัด ห้ามรับประทานของที่เสกกับโรค เป็นต้น

๓. ญาติ หรือบุคคลใกล้ชิด คือ การให้กำลังใจ ไม่ทิ้งให้คนไข้อยู่ตามลำพังเป็นเวลานาน ๆ เพราะอาจทำให้คนไข้เกิดน้อยเนื้อต่ำใจหรือเกิดความเครียดได้ โรคบางอย่าง ถ้าได้กำลังใจจากญาติพี่น้องสามิภรรยา คอยให้กำลังใจอยู่ใกล้ ๆ ทุกๆวัน โรคก็หายไประดับหนึ่งแล้ว ได้ยาจากหมอเพียงครั้งเดียวโรคก็หาย เป็นต้น

คุณสมบัติของผู้ควรพยาบาลไข้ มี ๕ ประการดังนี้

การเป็นหมอถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก บุคคลที่จะเป็นหมอได้จะต้องเป็นที่ยอมรับของสังคม จะต้องมีความรู้ จริยธรรม จรรยาบรรณ อย่างน้อย ๆ จะต้องมีความสามารถ ๓ ประการ คือ

๑. มีความกระตือรือร้น มีความละเอียดละออรอบคอบ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคใด ๆ ไม่เป็นทาสของความขี้เกียจ ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ

๒. หมอพื้นบ้าน จะต้องเข้าใจในวิชาชีพของตนโดยเฉพาะการบริการคนไข้ โดยไม่รังเกียจคนไข้

๓. หมอพื้นบ้านจะต้องรู้จักปรับปรุงวิธีการรักษาโรคอยู่เสมอมีแนวคิดริเริ่มสร้างสรรค์ อยู่ตลอดเวลา

^{๕๖} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๘, ราชบัณฑิต), และคณะ, กลังกรรม เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งเชียงใหม่, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐๓.

ดังนั้น การที่คนจะเป็นหมอได้นั้น จึงถือว่าเป็นเรื่องยาก ในทางพระพุทธศาสนาพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าการที่บุคคลจะเป็นหมอ หรือ พยาบาลคนไข้ได้นั้นจะต้องมีองค์ประกอบ ๕ ประการ^{๕๗} คือ

๑. สามารถจัดยา

๒. ทราบสิ่งที่เป็นสัปปายะ และสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะ นำสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะออกไป นำสิ่งที่เป็นสัปปายะเข้ามา คือ รู้จักของแสดง และไม่แสดง นำของที่แสดงออกไป นำของไม่แสดงเข้ามาให้

๓. มีจิตเมตตาพยาบาลไข้ ไม่เห็นแก่อำภิส พยาบาล คือมีเมตตาจิตพยาบาลไข้ ไม่พยาบาลคนไข้เพราะเห็นแก่สินจ้าง

๔. ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ อาเจียน หรือน้ำลายออกไปทิ้ง

๕. สามารถพูดให้คนไข้เห็นชัด ชวนให้อยากไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแก่กล้า ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมิกถา เป็นบางครั้ง บางคราว

เพราะฉะนั้น หมอพื้นบ้าน จะต้องสามารถชี้แจงให้คนไข้เห็นชัด และชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแก่กล้า ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง ด้วยธรรมิ กถาตามกาลอันควร คือ สามารถพูดให้คนไข้เห็นชัด และชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ เราใจให้มีกำลังใจที่จะต่อสู้กับสิ่งที่มารุมเร้าจิตใจให้สดชื่นด้วยธรรมะ เป็นบางครั้ง บางคราว^{๕๘}

การเป็นหมอจะต้องมีคุณสมบัติ ๕ ประการดังกล่าวจึงจะถือว่าเป็นหมอที่สมบูรณ์แบบด้วยการแสดงออกทางกาย คือทำดี การแสดงออกทางวาจา คือพูดดี การแสดงออกทางใจ คือคิดดี พร้อมทั้งจะทำทุกอย่างให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคมได้ทุกเมื่อ

^{๕๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๖/๒๕๒,๒๔๓.

^{๕๘} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๘,ราชบัณฑิต), และคณะ, **คลังธรรม**, เล่ม ๒.หน้า

สาเหตุที่ทำให้อายุสั้นและอายุยืน ๕

พระพุทธศาสนาสอนหลักความจริงว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นคนสัตว์ หรือ สิ่งของ เป็นรูปธรรม หรือนามธรรม ไม่ว่าจะมีชีวิต หรือไม่มีชีวิต ย่อมเป็นไปตามกฎ ธรรมชาติ ตามเหตุปัจจัย หรือเรียกว่า นิยาม ๕ ประการ^{๕๕} คือ

๑. **อุตุนิยาม** คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ด้านวัตถุที่เป็นไปตามสภาพแวดล้อม เช่น เรื่องของลมฟ้าอากาศ ฤดูกาล สิ่งเหล่านี้เกิดการผันแปรเนื่องด้วยความร้อน หรือ อุณหภูมิ เป็นเหตุให้สรรพสัตว์ทั้งหลายเกิดการแปรเปลี่ยนได้ในที่สุด

๒. **พีชนิยาม** คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ หรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พันธุกรรม เช่น ชนเผ่านี้มีอายุสั้น ซึ่งอีกเผ่าหนึ่งโดยเฉลี่ยแล้วมีอายุยืนยาว จะให้ชนสองเผ่าอายุเท่ากันนั้นเป็นไปได้ เพราะมีความแตกต่างกันด้วยกฎของธรรมชาติ เป็นต้น

๓. **จิตตนิยาม** คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่น เมื่อมีสิ่งต่าง ๆ มากระทบประสาทจะมีความรู้สึกเกิดขึ้น ถ้าเป็นเรื่องดี จิตใจก็ดี แต่ตรงกันข้าม ถ้าเป็นเรื่องไม่ดีจะส่งผลทำให้จิตใจหดหู่ เกรียด ทำให้เกิดโรคส่งผลกระทบไปยังอวัยวะส่วนอื่น ๆ ในที่สุดก็เกิดการขาดความสมดุลทางร่างกายทำให้อายุสั้นได้

๔. **กรรมนิยาม** คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ ในการดำรงชีวิตประจำวัน คือการกระทำ กรรมชั่ว มาตัดลดอนชีวิตให้สั้น

๕. **ธรรมนิยาม** คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ และอาการที่เป็นเหตุปัจจัย ส่งผลแก่กันและกัน ความเป็นไปตามธรรมชาติ เช่น สิ่งทั้งหลายมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป เป็นธรรมดา คนย่อมมีความเกิดแก่เจ็บตายเป็นธรรมดา

ดังที่ พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมที่เป็นเหตุให้อายุสั้น และอายุยืน^{๖๐} ธรรมที่เป็นเหตุให้อายุสั้น ๕ ประการ คือ

(๑) ไม่ทำสิ่งที่ เป็นสัปปายะ

(๒) ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่ เป็นสัปปายะ

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) , **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

^{๖๐} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๕/๒๐๕.

- (๓) บริโภคสิ่งที่ย่อยยาก
- (๔) เทียวในเวลาที่ไม่ควร
- (๕) ไม่ประพฤติพรหมจรรย์

ธรรมทั้ง ๕ ประการ นี้เป็นเหตุให้อายุสั้น เป็นทางเสื่อม บั่นทอนชีวิตให้สั้นลง เช่น ทำงานหนักเกินกำลัง ทรนการร่างกาย จิตใจ หรือไม่รู้จักรับประทานร่างกายที่ถูกต้อง บริโภคอาหารที่ย่อยยาก หรือสิ่งที่เป็นพิษต่อร่างกาย ดื่มสุรา เทียวดูการละเล่นในยามวิกาล และมักมากในกามคุณ อันเป็นสาเหตุทำให้เกิดโรคเอดส์ สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุให้อายุสั้นได้^{๖๑} และพระพุทธองค์ตรัสถึงธรรมที่ช่วยให้อายุยืนเป็นข้อปฏิบัติที่เกื้อกูลแก่อายุเรียกว่า อายุสละ หรือ อายุวัฒนธรรม คือ ธรรมที่ช่วยให้อายุยืนมี ๕ ประการ^{๖๒} คือ

- (๑) ทำสิ่งที่ป็นสัปปายะ
- (๒) รู้จักประมาณในสิ่งที่ป็นสัปปายะ
- (๓) บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย
- (๔) เทียวในเวลาที่เหมาะสม
- (๕) ประพฤติพรหมจรรย์

ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นเหตุให้อายุยืนในทางดี เช่น ทำงานแต่พอดี ออกกำลังกายแต่พอดี รับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์ให้ครบ ๕ หมู่ อย่างสม่ำเสมอ ไม่เที่ยวจนทำให้ร่างกายทรุดโทรม ประพฤติตัวอยู่ในศีลและธรรม ๕ ประการที่กล่าวมานี้ หมอพื้นบ้านสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการรักษาโรคด้วยสมุนไพรได้^{๖๓}

อีกประการหนึ่งพระพุทธองค์ตรัสถึงสาเหตุที่ทำให้คนอายุสั้นและอายุยืน ธรรมอันเป็นเหตุทำให้อายุสั้น ๕ ประการ^{๖๔} คือ

- (๑) ไม่ทำสิ่งที่ป็นสัปปายะ

^{๖๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๘,ราชบัณฑิต), และคณะ, **คลังธรรม**, เล่ม ๒, หน้า ๓๐๕.

^{๖๒} อ.บุญจก.(ไทย) ๒๒/๑๒๕/๒๐๕.

^{๖๓} พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **อายุยืนอย่างมีคุณค่า**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๖.

^{๖๔} อ.บุญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๖/๒๐๖.

(๒) ไม่รู้จักประมาณในสิ่งที่เป็นสัพปายะ

(๓) บริโภคสิ่งที่ย่อยยาก

(๔) ทุกีล

(๕) มีปาปมิตร (มิตรชั่ว)

ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นเหตุให้อายุสั้น คือ ทางเสื่อม บั่นทอนชีวิตให้สั้นลง เช่นทำ ความลำบากทรมารร่างกายทำงานหนักตลอด ๒๔ ชั่วโมง หรือนอนมากเกินไปรับประทานอาหาร ที่ย่อยยากทำให้ร่างกายเสื่อมโทรมเร็วเกินกว่าปกติเป็นต้น เป็นเหตุให้อายุสั้นได้ และพระพุทธ องค์กร์ถึง ธรรมที่เป็นเหตุให้อายุยืน ๕ ประการ^{๖๕} คือ

(๑) ทำสิ่งที่เป็นสัพปายะ

(๒) รู้จักประมาณในสิ่งที่เป็นสัพปายะ

(๓) บริโภคสิ่งที่ย่อยง่าย

(๔) มีศีล

(๕) มีกัลยาณมิตร (มิตรดี)

ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นเหตุให้อายุยืน คือ รู้จักทำความสบายแก่ตนเอง และรู้จัก ประมาณในความสบายในอริยบททั้ง ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน แต่พอดี รับประทานแต่สิ่งที่เป็น ประโยชน์ต่อร่างกาย รักษาศีล และมีกัลยาณมิตรที่ดี^{๖๖}

ดังนั้น ถ้าหากว่าหมอปันบ้านจะประยุกต์หลักธรรมดังกล่าว มาพัฒนาการรักโรคด้วย สมุนไพร จะทำให้การรักษาโรคได้ผล และยังจะทำให้ตัวหมอเองสามารถยึดเป็นแนวทางปฏิบัติ และชี้แนะให้คนไข้ปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง สามารถระงับโรค และยับยั้งความมีอายุสั้นได้^{๖๗} ทั้ง ยังจะเป็นการเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนพระพุทธศาสนาไปด้วย

^{๖๕} อญ.ปญจก.(ไทย)๒๒/๑๒๖/๒๐๖.

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) อายุยืนอย่างมีสุข, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖.

^{๖๗} พญดาจารย์ วิบุรุษโยคะ รัตนรังษี, เพชรน้ำหนึ่ง, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๓.

สัญญา ๑๐ ประการ^{๖๘}

การประยुคต์หลักธรรมบทสัญญา๑๐ เพื่อแก้ปัญหาทางด้าน การรักษาคนไข้ ดังมีในสมัยหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณพระวิหารเชตวันใกล้พระนครสาวัตถี ในสมัยนั้นท่านพระคิรีมานนท้ออาพาธได้รับทุกข์เป็นไข้หนัก พระอนนทเข้าเฝ้ากราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระคิรีมานนท้ออาพาธ ได้รับทุกข์เป็นไข้หนัก ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดอนุเคราะห์เสด็จไปเยี่ยมท่านคิรีมานนทที่ยังที่อยู่เถิดพระเจ้าข้า”^{๖๙}

พระพุทธองค์ตรัสว่า พระอนนท ถ้าเธอพึงเข้าไปหาแล้วกล่าว สัญญา ๑๐ ประการ ให้คิรีมานนทฟัง อาพาธของคิรีมานนทักฤษ จะพึงสงบระงับโดยพลัน เพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการนี้คือ

๑. อนิจจสัญญา คือ การพิจารณา รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง โดยการพิจารณาอย่างแยกภายในอุปาทานขันธทั้ง ๕ เป็นของไม่เที่ยง เมื่อพิจารณาตามความจริง รูป เป็นแต่เพียงธาตุ ๔ ขันธ ๕ มาประชุมกันเข้าเป็นรูปเป็นร่างกาย ในไม่นานก็ต้องแปรเปลี่ยนเสื่อมสภาพไปตามธรรมชาติ มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย ดังนี้ เรียกว่า อนิจจสัญญา^{๗๐}

๒. อนัตตสัญญา คือ การพิจารณาเห็นว่า เป็นอนัตตา รูปเป็นอนัตตา หูเป็นอนัตตา เสียงเป็นอนัตตา จมูกเป็นอนัตตา กลิ่นเป็นอนัตตา ลิ้นเป็นอนัตตา รสเป็นอนัตตา กายเป็นอนัตตา โภภุจัพพะเป็นอนัตตา ใจเป็นอนัตตา ธรรมารมณเป็นอนัตตา เป็นผู้พิจารณาเห็นไปตามอารมณ์ที่เข้ามากระทบภายใน และภายนอก ให้รู้เท่าทัน ไม่ให้โลภ ไม่ให้โกรธ ไม่ให้หลง โดยอาศัย กาย วาจา และใจ เป็นตัวเชื่อม และพิจารณาอย่างแยกกาย เรียกว่า อนัตตสัญญา

๓. อสุภสัญญา คือ การพิจารณาเห็นกาย ตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นไป ตั้งแต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาดในร่างกายอันมี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เชื้อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า น้ำดี เสมอ น้ำหนอง น้ำเลือด เหงื่อ น้ำมันขี้ น้ำตา เปรตมัน น้ำลาย น้ำมูก ขี้ข้อ

^{๖๘} อัง.ทสก.(บาลี)๒๔/๖๐/๑๑๓. อัง.ทสก.(ไทย)๒๔/๖๐/๑๒๘-๑๓๑. ที.ปา.(ไทย)๑๑/๓๖๐/๔๓๕.

^{๖๙} อัง.ทสก.(บาลี)๒๔/๖๐/๑๑๕-๑๒๐.

^{๗๐} พระธรรมปิฎก,(ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๓๐-๓๓.

มูตรเป็นต้น พิจารณาว่าร่างกายของคนเราประกอบไปด้วยสิ่งที่ไม่งาม มีโรคภัยไข้เจ็บเกิดขึ้นได้
ทุกส่วนของร่างกาย ไม่ให้ยึดมั่นถือมั่น

๔. **อาทินวสัญญา** คือ การพิจารณาเห็นว่า กายนี้เป็นทุกข์ เพราะเกิดจาก อาหารต่าง ๆ
เช่น โรคเกิดขึ้นทางตา โรคเกิดขึ้นทางหู โรคเกิดขึ้นทางจมูก โรคเกิดขึ้นทางลิ้น โรคเกิดขึ้นทางกาย
โรคเกิดขึ้นทางศีรษะ โรคเกิดขึ้นทางปาก โรคเกิดขึ้นทางฟัน โรคไอ โรคหืด โรคไข้หวัด โรคไข้
พิษ โรคไข้เชื่องซึม โรคท้อง โรคลมสลับ โรคลงแดง โรคจุกเสียด โรคลงราก โรคเรื้อน โรคฝี
โรคกลาก โรคมอกร่อ โรคลมบ้าหมู โรคหิดเปื่อย โรคหิดคัน โรคคุดทะราด โรคหูด โรคละออง
บวม โรคอาเจียนเป็นเลือด โรคดี โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวง ไข้มีดีเป็น
สมุฏฐาน ไข้มีเสลดเป็นสมุฏฐาน ไข้มีลมเป็นสมุฏฐาน ไข้มีสันนิบาตเป็นสมุฏฐาน ไข้ที่เกิดจาก
ฤดูแปรปรวน ไข้ที่เกิดจากการบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ ไข้เกิดจากความเพียรเกินกำลัง ไข้เกิด
จากวิบากของกรรม ไข้เกิดจากความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวด
ปัสสาวะ เมื่อพิจารณาเห็นโดยความเป็นโทษในกายนี้ เรียกว่า อาทินวสัญญา

๕. **ปหานสัญญา** คือ การพิจารณาเพื่อละอกุศลวิตก และบาปกรรมทั้งหลาย ที่เกิดขึ้น
และกำลังจะเกิดขึ้น ที่เขมานอนเนื่องอยู่ในสันดาน ทำให้เกิดความกังวลในจิตใจเกิดความวิตก
กังวล ไปต่าง ๆ ทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้นกับร่างกาย เป็นต้น

๖. **วิราคสัญญา** คือ การพิจารณา สังขารทั้งปวง ด้วยความสงบ ความประณีต เพื่อสละ
คืนซึ่งอุปธิทั้งปวง ให้สิ้นไปแห่งตัณหาทั้งปวง โรคที่เกิดขึ้นก็จะบรรเทาไปตามลำดับ นี้เรียกว่า
วิราคสัญญา

๗. **นิโรธสัญญา** คือ การพิจารณาให้เห็นว่า ภาวะที่สงบ ประณีต คือ ความดับสังขารทั้ง
ปวง ความสละคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง ความสิ้นแห่งตัณหา ความดับแห่งกิเลสทั้งปวง เมื่อจิตสงบลงก็
ไม่ติดข้องในวิภวสงสาร เรียกว่า นิโรธสัญญา

๘. **สัพพโลเก อนภิตตสัญญา** คือ การพิจารณาละอุปาทานในโลกที่เป็นเหตุตั้งมั่น ยึด
มั่น และเป็นอนุสัยแห่งจิต งดเว้น ไม่ถือมั่น ไม่น่าเพลิดเพลิน ในโลกทั้งปวง นี้เรียกว่า สัพพ
โลเก อนภิตตสัญญา

๙. **สัพพสังขารสุ อนิจจสัญญา** คือ การพิจารณากำหนดความไม่น่าปรารถนาใน
สังขารทั้งปวง เรียกว่า สัพพสังขารสุ อนิจจสัญญา

๑๐. อานาปานสติ คือ การพิจารณา กำหนดอย่างมีสติดูลมหายใจเข้า และ มีสติหายใจออก อยู่ตลอดเวลา เรียกว่า อานาปานสติ

เมื่อพระอานนทได้กล่าวสัญญา ๑๐ ประการ ให้กิริมานนทภิกษุที่เป็นไข้ขึ้นฟังอาการอาพาธของกิริมานนทภิกษุ ก็สงบระงับโดยพลัน เพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการ

๓.๕ การประยุกต์หลักพุทธจริยธรรมที่หมอฟ้าบ้านนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิต

หมอฟ้าบ้านที่มีนิสัยในการขัดเกลาชำระสิ่งเศร้าหมองซึ่งกีดขวางการทำความดีละเว้นความชั่ว และกระทำจิตใจให้มีคุณธรรม ประกอบด้วยความรัก ความเมตตา เอื้อเฟื้อกัน ไม่เห็นแก่ตัว กระทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ใฝ่ใจให้ทาน มีความประพฤติดี ทางกายวาจา และอบรมจิตใจ^{๑๑} ของตนให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรม ด้วยความละเอียดต่อสิ่งที่เป็นบาปทั้งปวง ตั้งตนอยู่ในคุณงามความดี เพื่อพัฒนาสังคม และพัฒนาคุณภาพชีวิตของหมอฟ้าบ้าน ด้วยการประยุกต์หลักพุทธจริยธรรมนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่งขึ้น

๓.๕.๑ เทวธรรม ๒ หิริและโอตตปปะ^{๑๒}

หิริและโอตตปปะ คือ การเตือนตนด้วยตนเองอย่างมีเหตุมีผล ว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำคือ ความเพียรที่ทำให้เกิดปราโมทย์ความสรรเสริญนำความสุขมาสู่หมอฟ้าบ้าน ผู้ทำความเพียรให้เจริญยิ่งขึ้นไป ดังนี้

หิริ คือ มีความละเอียดแก่ใจตนเอง ต่อการกระทำสิ่งไม่ดี ไม่งาม พยายามบังคับใจตนเอง ไม่ให้ตกไปในอบายมุข ไม่ทำอะไรตามใจตน ในที่ลับและที่แจ้ง ทำให้เกิดความเสื่อมเสีย ความเดือดร้อน ทางกายและทางใจ แต่ถ้าหมอฟ้าบ้าน คนใดประกอบด้วยศรัทธา มีหิริ มีโอตตปปะ มีปัญญาข่มประสพแต่ความเจริญ เป็นต้น^{๑๓}

โอตตปปะ คือ มีความเกรงกลัวบาปกรรม โดยเกรงกลัวผลแห่งความชั่วที่ตนทำลงไป อาจจะได้รับ การดำเนินดีจากสังคม จากเพื่อนฝูง จากสามีหรือภรรยา หรือบางทีถ้าเป็น

^{๑๑} ประภาศรี สีหอำไพ, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนา และ จริยธรรม, หน้า ๘๑.

^{๑๒} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๒๕๖/๕๖๐; ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๔๑๖/๔๕๒.

^{๑๓} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๕๔/๓๒๒.

โทษหนักก็อาจจะได้รับโทษทัณฑ์ตามกฎหมายบ้านเมือง เพราะกรรมชั่วตามสนองนั่นเอง เป็นต้น^{๓๔}

๓.๕.๒ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

บุญกิริยาวัตถุ คือ จิตได้สำนึกของหมอพื้นบ้าน ด้วยความเสียสละไม่เห็นแก่ตัว และ เป็นการสร้างสมบุญกุศลให้เกิดขึ้น พุทธอีกอย่างหนึ่งคือ คือนำไรให้กับประชาชน จากการที่ประกอบสัมมาอาชีพหมอพื้นบ้านจากความขยันหมั่นเพียร พึงวางแผนใช้จ่ายทรัพย์ ดังนี้

ส่วนที่ ๑ ใช้เลี้ยงตัวเอง เลี้ยงครอบครัว ดูแลคนเกี่ยวข้อง

ส่วนที่ ๒ ใช้จ่ายในการประกอบอาชีพ

ส่วนที่ ๓ เก็บไว้ใช้เป็นหลักประกันชีวิตและกิจการคราวจำเป็น

ดังนั้น การทำบุญจึงเป็นส่วนหนึ่งที่จะเอื้อเพื่อแผ้วแผ่ให้แก่สังคมตามหลักพุทธศาสนา ได้กล่าวไว้ ถึงการทำบุญ ๑๐ ประการ^{๓๕} คือ

๑. ทานมัย คือ ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ เช่น การรักษาโรคที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ ให้เป็นทาน เป็นต้น

๒. สีสัมมัย คือ การรักษาศีล หรือการประพฤติดี เช่น การรักษาศีล ๕ เป็นต้น

๓. ภวานามัย คือ การเจริญภavana มีฝึกรอบมจิตใจเจริญปัญญา เป็นต้น

๔. อปจายนมัย คือ การอ่อนน้อม ประพฤติดีเสมอต้นเสมอปลาย เป็นต้น

๕. เวชยาวัจจมัย คือ การช่วยขวนขวายรับใช้สังคมด้วยความซื่อตรง เป็นต้น

๖. ปัตติทานมัย คือ การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้ผู้อื่น เช่น การแผ่เมตตา เป็นต้น

๗. ปัตตานุโมทนามัย คือ การยินดีในความดีของผู้อื่น เช่น ไม่อิจฉาเมื่อคนอื่นได้ดี

๘. ธรรมัสสวนามัย คือ การได้ยินได้ฟังธรรมเทศนาเป็นประจำ

๙. ธรรมเทศนามัย คือ การได้รู้ธรรมแล้วบอกชี้ทางที่ถูกต้องให้ผู้อื่นรู้ตาม

๑๐. ทิฏฐุชุกัมม คือ การทำความเห็นให้ถูกต้อง

^{๓๔} บุญมี แท่นแก้ว, *จริยธรรมกับชีวิต*, หน้า ๕๒.

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์*, ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๕๓.

พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๓๖} ได้จัดบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ เป็นหมวดได้ดังนี้

- บุญกิริยาวัตถุ ข้อ ๔ และข้อ ๕ จัดเข้าในข้อ สීමັย
- บุญกิริยาวัตถุ ข้อ ๖ และข้อ ๗ จัดเข้าในข้อ ทานมัย
- บุญกิริยาวัตถุ ข้อ ๘ และข้อ ๙ จัดเข้าในข้อ ภวานามัย
- บุญกิริยาวัตถุ ข้อ ๑๐ จัดเข้าในทั้ง ทานมัย สීමັย ภวานามัย

๓.๕.๓ ความรับผิดชอบต่อหน้าที่และสังคม

ตามหลักพระพุทธศาสนา สอนให้พุทธศาสนิกชนมีความรับผิดชอบต่อตนเอง และสังคม การทำหน้าที่ของหมอฟันบ้าน ที่สังคมให้ความคาดหวังถึงบทบาทไว้มากมาย ด้าน เช่น ด้านจิตใจที่ต้องแสดงออกถึงความรัก ความซื่อตรงต่อหน้าที่ ต่ออาชีพ ตามสถานะภาพของความเป็นหมอฟันบ้าน เพื่อให้เกิดผลสำเร็จต่อหน้าที่การงาน และพร้อมที่จะรับผิดชอบเมื่อเกิดผิดพลาด พร้อมที่จะปรับปรุงอยู่เสมอ ซึ่งหลักพุทธจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของหมอฟันบ้านได้จริง

เมื่อวิเคราะห์ดูแล้ว ความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่ควบคู่ไปกับหน้าที่ของหมอฟันบ้าน ควรยึดหน้าที่เป็นที่ตั้ง ต่อการประพฤติปฏิบัติ ในหน้าที่ความรับผิดชอบ ก็จะสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายที่พึงประสงค์ ด้วยความเพียรพยายาม และการยอมรับผลของการกระทำนั้น

ถ้าหมอฟันบ้านทุกคนตั้งใจประพฤติปฏิบัติหน้าที่อย่างสุดความสามารถแล้วสังคมนั้นก็จะอยู่ด้วยความผาสุก เช่น ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของหมอชีวกโกมารภัจ ท่านมีความรับผิดชอบสูงมาก ท่านกล่าวว่า “ถือว่าเป็นหน้าที่” ที่จะต้องรับผิดชอบ

หน้าที่ทางสังคมของหมอฟันบ้าน ถือว่าเป็นหน้าที่หลักในการประกอบอาชีพ การให้การบริการประชาชนนั้นสำคัญอย่างยิ่ง หมอฟันบ้านบางคน เป็นทั้งผู้นำชุมชน เป็นทั้งผู้นำทางด้านศาสนา (ไวยาวัจกร) คือเป็นพิธีกรผู้นำด้านศาสนพิธี เพราะส่วนมากหมอฟันบ้าน ได้ผ่านการบวชเรียนมาก่อน การรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะผู้นำของชุมชน ชาญ นพรัตน์ แสดงไว้ ๖ ประเภท^{๓๗} คือ

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต), *ธรรมานุญชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔.

^{๓๗} ชาญ นพรัตน์ และ สิทธา มีชอบธรรม, *พัฒนาสังคม และ ชุมชน*, พิมพ์ครั้งที่ ๑.

๑. มีการแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล
๒. มีการรับฟังข้อคิดเห็นของคนอื่น
๓. มีการยอมรับเมื่อผู้อื่นมีเหตุผลที่ดีกว่า
๔. มีการตัดสินใจโดยการใช้เหตุผลไม่ใช่อารมณ์
๕. มีการเคารพระเบียบของสังคม
๖. การมีจิตสาธารณะ คือ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม และรักษาสาธารณะ สมบัติของชุมชนให้ดียิ่งขึ้น

นอกจากเปิดใจกว้างในระบบประชาธิปไตย หมอพื้นบ้านยังรับผิดชอบ ในการแก้ปัญหาด้านสุขภาพ การบริการด้านสาธารณสุข ที่ทางรัฐยังไม่ถึง จึงเป็นหน้าที่ ของหมอพื้นบ้าน ที่จะทำให้สมาชิกในชุมชนมีสุขภาพดีถ้วนหน้า โดยเฉพาะชุมชนชนที่หมอพื้นบ้านรับผิดชอบ เช่น ชุมชนขามเปี้ย ชุมชนเชียงใหม่ ๑ ชุมชนบัวคำ เป็นต้น หมอพื้นบ้าน ทั้ง ๓ ท่านที่กล่าวมาไม่เคยนิ่งดูดาย และไม่ผลักภาระส่วนนี้ให้ทางรัฐบาลแต่ฝ่ายเดียว และพร้อมที่จะดูแลจุดนี้จนสุดความสามารถ เช่น

๑. จัดการบริการด้านสาธารณสุขขั้นพื้นฐานให้ทั่วถึงในชุมชน
๒. ฟื้นฟูความรู้ด้านสุขภาพในชุมชน
๓. ถ่ายทอดความรู้ด้านการใช้สมุนไพรชั้นพื้นฐานให้กับคนในชุมชนเป็นต้น

สรุป โดยภาพรวมในบทนี้เป็นการกล่าวถึงหลักพุทธจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา ที่เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องคือ การประพฤติปฏิบัติตามหลักจริยธรรมขั้นต้น หลักจริยธรรมชั้นกลาง และหลักจริยธรรมชั้นสูง ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการประพฤติปฏิบัติ ต่อการดำเนินชีวิต และประกอบอาชีพของหมอพื้นบ้าน ดังที่พระพุทธองค์ทรงวางแนวทางการดำเนินชีวิตให้หมู่พวกลมณูญ์ไว้ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและเพื่อนมนุษย์อย่างแท้จริง ดังนั้น หมอพื้นบ้านผู้หวัง ความเจริญในชีวิต หน้าที่การงาน ควรประพฤติปฏิบัติตามหลักพุทธจริยธรรม

หลักพุทธจริยธรรม ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท สอนให้ละเว้นความชั่ว ประพฤติแต่กรรมดี เพื่อต้องการให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด อันเป็นหนทางแห่งความพ้นทุกข์

ตามหลักของมรรคมงคล ๘ ถึงแม้ว่าหลักธรรมเป็นธรรมชั้นสูงที่ยังผู้ประพฤติปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ คือพระนิพพาน แต่สำหรับหมอพื้นบ้านก็สามารถนำเอาหลักธรรมดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อช่วยเหลือสังคมได้

ดังนั้น การรักษาศีล ๕ คือ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ การไม่ประพฤติผิดในกาม การไม่พูดปด การไม่ดื่มสุราและเมรัย การตั้งอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ คือการมีสติไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงและไม่ประพฤติผิดทางกาย วาจา และใจ การมีhiriและโอตตปปะคือ ความละอายต่อบาป และความเกรงกลัวต่อบาปก็เกิดขึ้นส่งผลให้เกิดบุญ ละความโลภความโกรธความหลง ด้วยการให้ทานตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ เป็นต้น เมื่อบุคคลประพฤติปฏิบัติตามพุทธจริยธรรมดังกล่าว ย่อมส่งผลให้บุคคลนั้นมีชีวิตความเป็นอยู่ดี มีอายุยืนยาวดังที่ได้กล่าวมา และการประพฤติปฏิบัติตามหลักพุทธจริยธรรมนอกจากจะทำให้อายุยืนยาวแล้วยังส่งผลให้ได้รับประโยชน์ดังนี้

๑. ประโยชน์ในปัจจุบัน คือ

- มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค อายุยืน เป็นต้น
 - มีเงินมีงาน มีอาชีพสุจริต พึ่งตนเองได้เศรษฐกิจแบบพอเพียง เป็นต้น
 - มีสถานภาพดี เป็นที่ยอมรับนับถือในสังคม เป็นต้น
 - มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าเชื่อถือของคนทั้งหลาย เป็นต้น
- ประโยชน์ทั้ง ๔ ประการนี้ พึ่งเกิดโดยธรรมชาติ เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

๒. ประโยชน์ในเบื้องหน้า คือ

- มีความอบอุ่นสบายซึ่งสุขใจ ไม่อ้างว้างเปลี่ยวลอย มีหลักยึดเหนี่ยวใจให้เข้มแข็ง
- ด้วยศรัทธา
- มีความภาคภูมิใจ ในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพฤติแต่การอันดีงาม ด้วยความสุจริต
 - มีความอึดใจ ในชีวิตมีคุณค่าที่ได้ทำประโยชน์ตลอดมา ด้วยน้ำใจที่เสียสละ
 - มีความแคล้วคล้ามั่นใจ ที่จะแก้ปัญหา นำชีวิต และภารกิจไปได้ ด้วยปัญญา
 - มีความโล่งจิตมั่นใจ มีทุนประกันภพใหม่ ด้วยได้ทำไว้แต่กรรมที่ดี เป็นต้น
- ประโยชน์ทั้ง ๕ ประการนี้ พึ่งเกิดโดยธรรมชาติ และเป็นประโยชน์ ทั้งแก่ตนเองและ

ผู้อื่น

๓. ประโยชน์ในอย่างยิ่ง คือ

- ถึงถูกโลกธรรมกระทบ ถึงจะพบความผันแปรจนแปร ก็ไม่หวั่นไหว มีใจเกษม
 สานต์มั่นคง
- ไม่ถูกความยึดติด ถือมันบีบคั้นจิตใจ ให้ผิดหวัง โศกเศร้า มีจิตโล่งโปร่งเบาเป็น
 อิสระ
- สดชื่น เบิกบานใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ผ่องใส ไร้ทุกข์ มีความสุขที่แท้จริง
- รู้เท่าทันและทำการตรงตามเหตุปัจจัย ชีวิตหมดจดสดใส เป็นอยู่ด้วยปัญญา